

F A R O

JAARVERSLAG

2016

EEN JAARVERSLAG MET BEWEGEND BEELD? ONTDEK HET MET DE ERFGOEDAPP

Ontdek extra informatie, verrassende filmpjes, meer beelden, interessante websites ... bij de artikels van dit jaarverslag.

WWW.HERITAGEAPP.BE

1. **DOWNLOAD** de ErfgoedApp.
2. **SCAN** de QR-code.
3. Ziet u een **+** ?
Scan de foto en ontvang meteen **MEER INFORMATIE**.

WWW.ERFGOEDAPP.BE

Inhoud jaarverslag 2016

- 2 Op naar de verlengingen
- 3 Maak kennis met Luc Martens, onze nieuwe voorzitter
- 5 Wat hebben we het afgelopen jaar voor u gedaan?

OVERLEG EN INTERNATIONALE (SAMEN)WERKING STIMULEREN

- 6 Samen sterk: overleg en netwerking
- 8 Internationale (samen)werking en uitwisseling

INVESTEREN IN HET DUURZAAM BEHEER VAN CULTUREEL ERFGOED

- 11 Zorg dragen voor het roerend erfgoed
- 12 Het immaterieel cultureel erfgoed borgen
- 14 De digitale erfgoedwerking exploreren

ERFGOEDWERKERS ADVISEREN, ACTIVEREN EN INSPIREREN

- 15 Blijven leren: vorming en advisering
- 18 Analyse van de adviesverlening
- 19 Inclusief werken: educatie, bemiddeling en participatie

DE UITSTRALING VAN HET CULTUREEL ERFGOED VERSTERKEN

- 22 Publicaties en webkanalen
- 24 Evenementen en campagnes
- 24 Erfgoeddag

- 26 Onze interne keuken
- 29 Kerncijfers over de werking

BIJLAGEN

Lezingen van onze medewerkers
Publicaties van onze medewerkers
Overzicht van onze vormingen

Persoverzicht over Erfgoeddag en FARO

Voor de bijlagen en extra's bij dit verslag, surf naar
www.faro.be/publicaties/jaarverslag-2016.

■ COLOFON

COÖRDINATIE EN REDACTIE
Jeroen Walterus en Roel Daenen
BEELDREDACTIE Silke Theuwissen
EINDREDACTIE Birgit Geudens &
Annemie Vanthienen
VORMGEVING Silke Theuwissen

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
dr. Marc Jacobs, p.a. Priemstraat
51, BE-1000 Brussel
DRUK Albe De Coker, Hoboken
WETTELIJK DEPOT D/2017/11.524/8
PLAATS EN DATUM VAN PUBLICATIE
Brussel, juni 2017

ILLUSTRATIES Het copyright van de
foto's en afbeeldingen berust bij
FARO, tenzij anders vermeld.

© FARO. Vlaams steunpunt voor
cultureel erfgoed vzw

COVERBEELD VOORZIJD:
De conferentie 'Erfgoed, virtueel
en augmented' © FARO, foto:
Jonathan Sommereyns

COVERBEELD ACHTERZIJD:
Groot Onderhoud © FARO, foto:
Jonathan Sommereyns

Op naar de verlengingen

FARO is het door de Vlaamse overheid erkende steunpunt voor het roerend en immaterieel cultureel erfgoed. Het is onze opdracht om cultureel-erfgoedorganisaties, openbare besturen en andere beheerders van cultureel erfgoed te ondersteunen en de ontwikkeling van het veld te stimuleren. We coördineren de jaarlijkse Erfgoeddag en organiseren het sectormoment Het Groot Onderhoud.

Kent u ons (nog) niet? Bekijk dan snel ons voorstellingsfilmpje op <https://faro.be/faro/contact>.

■ Maak kennis met FARO en bekijk ons voorstellingsfilmpje op <https://faro.be/faro/contact>

2016 was een scharnierjaar voor het cultureel-erfgoedveld. Zo presenteerde Vlaams cultuurminister Sven Gatz in maart de conceptnota *Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen*, na een intensief en participatief voorbereidingstraject in 2015. Aansluitend volgde de procedure voor de opmaak van een nieuw Cultureel-erfgoeddecreet, dat in februari 2017 door het Vlaams parlement werd goedgekeurd. Op 1 januari 2019 wordt dit decreet van kracht en start voor de erkende en gesubsidieerde erfgoedorganisaties de nieuwe beleidsperiode 2019-2023.

FARO besteedde veel tijd en energie aan de begeleiding en de ondersteuning van deze twee beleidsvoorbereidende trajecten. Groot waren dan ook onze teleurstelling en verbazing toen we vaststelden dat er geen plaats was voor het steunpunt in het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet. We bevinden ons nu in een situatie van onzekerheid en onduidelijkheid, die is ontstaan door het samenspannen van twee ingrijpende processen: enerzijds de opmaak van het net vermelde nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet. En anderzijds de lopende denkoefening rond de zogenaamde 'bovenbouw'. Dit is een metafoor die staat voor een heterogene groep van culturele organisaties op Vlaams niveau, waaronder steunpunten zoals FARO. De intentie bestaat om deze organisaties te groeperen in een apart Vlaams 'Bovenbouwdecreet'. Vanuit die optiek werd dus het sectorale steunpunt alvast uit het decreet gehaald, terwijl het alternatief nog lang niet duidelijk is. Zowel voor de cultureel-erfgoedsector als voor de FARO-ploeg zelf is het steunpunt een bemiddelaar en een makelaar die met twee voeten in het cultureel-erfgoedveld moet staan. We hopen en verwachten dat we onze huidige positie en rol in het veld kunnen behouden.

Eind november 2016 werd onze beheersovereenkomst 2012-2016 verlengd tot en met 2018. Vanaf volgend jaar spelen we dus verlengingen. Eind 2016 hebben we ons beleidsplanningstraject voor de periode 2019-2023 opgestart. We willen zo goed als mogelijk op de noden en het potentieel in het cultureel-erfgoedveld in Vlaanderen blijven inspelen en een ambitieus, innoverend en (ver)sterk(end) programma neerzetten. We zullen ons daarbij laten inspireren op de toekomstvisies zoals verwoord in de vermelde conceptnota en de *Strategische Visienota cultureel erfgoed* (31 maart 2017).

Verder kende de werking van FARO een vertrouwd verloop, met ook dit jaar de klassieke hoogtepunten: in april was er **Erfgoeddag**, dit jaar rond het thema 'Rituelen'. In oktober organiseerden we voor de zesde keer het sectorevent **Het Groot Onderhoud**, dat plaatsvond in Antwerpen en handelde over de uitdagingen voor 'de nieuwe erfgoedstiel'. Beide evenementen kenden een grote opkomst en markeerden elk op hun manier een bijzonder werkingsjaar.

Maak kennis met Luc Martens, de nieuwe voorzitter van FARO

Kent u Luc Martens? Of beter: hoe goed kent u hem? Sinds april 2016 is hij de nieuwe voorzitter van FARO. Hij heeft een goedgevulde carrière achter de rug. Nationale bekendheid kreeg hij toen hij tussen 1995 en 1999 minister van Cultuur, Gezin en Welzijn was. Tot 2009 zetelde hij ook in het Vlaams Parlement, voor CD&V. Ook lokaal was (en is) Luc Martens erg actief. Zo was hij tot voor kort burgemeester van Roeselare. En het bloed kruipt waar het niet gaan kan: hij is nog steeds gemeenteraadslid. Tot 2016 was hij ook nog zes jaar lang voorzitter van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. Luc is nu 71 jaar jong, en nog altijd hyperactief in allerlei maatschappelijke organisaties. Waaronder dus sinds 27 april 2016 ook als voorzitter van FARO. Hij leeft, naar eigen zeggen, "gulzig en intens". Toch vond hij op een warme meidag de tijd voor een interview in het BELvue museum in Brussel.

Als kersverse voorzitter van het steunpunt voor cultureel erfgoed willen we natuurlijk eerst en vooral weten wat zijn relatie is met dat erfgoed, en wanneer hij voor het eerst met erfgoed in aanraking kwam. "Ik kreeg de belangstelling voor erfgoed mee in het gezin waarin ik ben opgegroeid, in Maldegem", vertelt hij enthousiast. "Mijn vader had een opleiding tot schilder-decorateur genoten. Hij was een echte ambachtsman en werkte als 'schoonschilder' in huizen van de gegoede burgerij. Hij kende alle traditionele schildertechnieken, zoals het maken van moluren en de kunst van het *faux marbre*. Hij schilderde zelf familieportretten en verzamelde ook beschilderde 'Napoleonborden'. Maar ik heb zijn verzameldrang niet meegekregen. Integendeel, ik ben niet iemand die graag terugblijkt en het eigen leven documenteert; ik ga uit van de relativiteit van mezelf. [lacht] Tijdens mijn jeugd was ik actief in de redactie van het blad 't *Vrije Maldegem*. Ik was en ben nog altijd geïnteresseerd in de lokale geschiedenis. En met name in oorlogsverhalen. Mijn familie is immers zelf zwaar getroffen door het oorlogsgeweld. Ik heb dan ook een grote bewondering voor de veerkracht van gewone mensen en hoe zij in uitzonderlijke omstandigheden weten te overleven."

FARO: Hoe hebt u de erfgoedsector leren kennen?

"Pas toen ik minister was heb ik kennisgemaakt met de volle breedte van het cultuurveld. Dat was toen nog veel diverser dan nu. Van een erfgoedbeleid als zodanig was nog geen sprake. Ik heb me vooral ingezet voor het museumbeleid, via onder meer het opzetten van het consulentenschap voor musea en studiewerk over bijvoorbeeld de economische leefbaarheid van onze musea. Toen al bleek dat deze sector vooral "in

■ © FARO, foto: Bart Van der Moeren

■ Luc Martens en de nieuwe algemene vergadering van FARO, april 2016. © FARO, foto: Bart Van der Moeren

stille werkte'. Het was mijn aanvoelen dat dit geen erg assertieve sector was, die moeite had om zichzelf te 'outen' [lacht]. We stonden destijds echt nog maar aan het begin van de professionalisering. We zetten toen ook de eerste stappen in het uitwerken van een participatiebeleid, dat onder mijn opvolger Bert Anciaux, in de daaropvolgende decennia, echt zou doorbreken. Er is ondertussen een lange weg afgelegd. Toen ik, tijdens mijn ministerschap, met de Belgische bisschoppen de dialoog wilde aangaan over de herbestemming van de kerken en het bewaren van het kerkelijk erfgoed, lag dat erg moeilijk. Ondertussen is hiervoor met het CRKC en andere partners een professionele aanpak en strategie ontwikkeld."

FARO: Wat zijn volgens u de belangrijkste realisaties van de voorbije jaren?

"Het openbreken van de werking naar een breed publiek is ongetwijfeld een groot succes geworden. Denk bijvoorbeeld aan Erfgoeddag. Ook de vertakking naar het lokale niveau via de erfgoedcellen is markant. De erfgoedinstellingen hebben stilaan hun 'zelfevidentie' afgelegd en gaan actief de dialoog aan met hun bezoekers, van heel jong tot oud. Als ik in mijn jeugd musea of archieven bezocht, moesten de behoeders met de nodige eerbied worden benaderd; veel ruimte om vragen te stellen was er niet. Ik overdrijf misschien, maar de drempel lag toen behoorlijk hoog. Dat is nu toch totaal veranderd. De instellingen werken ook veel meer samen, en zijn meer maatschappelijk betrokken, wat ook blijkt uit de publicatie *Museum van het gevoel*. Ze beschouwen hun subsidies

ook niet meer als *vanzelfsprekend*, maar willen er echt iets voor teruggeven. Diezelfde maatschappelijke evolutie naar meer gelijkheid en dialoog vond trouwens ook in alle andere cultuursectoren plaats. We hebben dat gerealiseerd, zonder iets aan waarde in te boeten."

FARO: Wat zijn volgens u de grootste uitdagingen voor de volgende jaren?

"Ik las onlangs de knappe FARO-publicatie *Turen in de toekomst*. Die gaat over de trends die de volgende jaren onze samenleving mee zullen bepalen. Het is ongelooflijk hoe snel alles verandert, bijvoorbeeld op het vlak van ecologische duurzaamheid of technologie. Het is belangrijk dat de erfgoedsector echt mee is met deze evoluties. Essentieel voor mij is dat we deze toekomst voorbereiden en dat we de opgebouwde verworvenheden van de democratisering niet verliezen. Erfgoed is iets dat je hele leven raakt, denk ik. Precies daarom is erfgoed in woelige tijden heel belangrijk voor de grondwaarden van de mensen. Ik denk dat FARO zelf een rol moet spelen om, als een standvastig baken, de sector te versterken en te blijven inspireren en ondersteunen. Voor mij zijn de belangrijkste lijnen daarbij de voortzetting van de professionalisering, het stimuleren van de maatschappelijke betrokkenheid en het actief voorbereiden van de toekomst. Daarin ligt mijn engagement. Daarin wil ik FARO en de hele erfgoedsector graag steunen."

Wat hebben we het afgelopen jaar voor u gedaan?

Ook in 2016 bereikten we via onze vormingsactiviteiten, collegagroepen, publicaties, projecten, informatie- en adviesverlening en evenementen weer duizenden erfgoedwerkers en -beheerders. In de volgende pagina's geven we in vogelvlucht een breed overzicht van onze activiteiten en dienstverlening.

Zeven stafmedewerkers van FARO zijn het **aanspreekpunt voor bepaalde sectoren of doelgroepen in het erfgoedveld** (<https://faro.be/faro/contact/veldintermediairs>). Zij zijn er voor u. Zit u met een vraag of kampt u met een probleem of uitdaging? Neem contact op. Lees in dit jaarverslag ook hun visie op waar de sectoren staan, en wat de uitdagingen voor het komende werkingsjaar zijn.

- archieven: Bart De Nil
- erfgoedbibliotheken: Jeroen Walterus en Annemie Vanthienen
- erfgoedconvenants en lokale en regionale overheden: Gregory Vercauteren
- erfgoedverenigingen, vrijwilligerswerking: Tine Vandezande en Gregory Vercauteren
- expertisecentra, landelijke organisaties voor volkscultuur: Gregory Vercauteren en Marc Jacobs
- interculturele organisaties: Katrijn D'hamers
- musea: Olga Van Oost

Een overzicht van al onze **geplande vormingsreeksen en studiedagen** vindt u in de FARO-vormingskalender (<https://faro.be/kalender/1>).

Gregory Vercauteren,
aanspreekpunt voor erfgoedconvenants en lokale en regionale overheden

Wat waren de meest markante gebeurtenissen of ontwikkelingen in jouw sector in 2016?

"In 2016 zijn enkele belangrijke stappen gezet in de hervorming van de provincies, al bleef er nog veel onduidelijkheid rond dit dossier. Ook voor het lokaal cultureel-erfgoedbeleid en de erfgoedcellen was het traject rond de *Conceptnota* en het nieuwe decreet ingrijpend. Vanuit FARO hebben we voor deze groep een aantal inspraakmomenten rond het decreet en de *conceptnota* gefaciliteerd. Zo hebben we eind december 2016 met de VVSG vier sessies georganiseerd om, vanuit de lokale besturen en lokaal verankerde erfgoedspelers, input te leveren met het oog op de *Strategische Visienota*.

Verder was ik onder de indruk van enkele inspirerende projecten van de erfgoedcellen. Met name wil ik hier de drie jongste erfgoedcellen vernoemen. Ik denk bijvoorbeeld aan het project van de strandbloemen, waar-

mee Erfgoedcel Kusterfgoed zichzelf overtuigend op de kaart zette. Erfgoedcel Denderland kwam naar buiten met een nieuwe erfgoedbank, waarin verschillende databanken werden geïntegreerd. Erfgoedcel zuidwest experimenteerde dan weer met het 'Erfgoedkabinet', een creatieve format om inspirerende projecten van lokale erfgoedbeheerders te presenteren. Want ook dat is wat erfgoedcellen doen: erfgoedbeheerders samenbrengen. Zij verbinden mensen en ideeën. Vaak leidt dit tot nieuwe inzichten en verrassende erfgoedprojecten.

Ten slotte vielen er in 2016 nog twee belangrijke verjaardagen te vieren. De erfgoedcellen Brugge en Waasland vierden respectievelijk hun vijftiende en tiende verjaardag. Beide erfgoedcellen hebben op hun eigen manier pionierswerk verricht: Erfgoedcel Brugge voor het stedelijke erfgoedbeleid en Erfgoedcel Waasland voor de intergemeentelijke samenwerking. Beide erfgoedcellen hebben hun verjaardag ook gemarkeerd met telkens een druk bijgewoond event, een ideale gelegenheid om terug te kijken op de afge-

legde weg én om plannen te maken voor de toekomst."

Belangrijkste uitdagingen voor 2017?

"In de loop van 2017 zal de regelgeving verder op punt worden gesteld en zal allicht ook voor de erfgoedcellen en de betrokken lokale besturen duidelijk worden wat er allemaal zal veranderen in de nieuwe beleidsperiode. Hopelijk komt er in 2017 duidelijkheid over het Decreet Regionaal Cultuurbeleid en krijgt de hervorming van de provincies haar beslag.

Door alle decretale hervormingen is iedereen heel sterk gericht op de volgende beleidsperiode. Maar voor de erfgoedcellen zijn we amper voorbij de helft van de lopende beleidsperiode, die voor hen nog loopt tot eind 2020. Ik vind het dan ook belangrijk om ook in 2017 ondersteuning en inspiratie te blijven bieden aan de lokale erfgoedpraktijk. Niet alleen door blogberichten, vormingen en brochures, maar ook door lokale erfgoedprofessionals samen te brengen in collegagroepen en ontmoetingsmomenten."

OVERLEG EN (INTERNATIONALE) SAMENWERKING STIMULEREN

Door het stimuleren van overleg en (internationale) samenwerking, en door visieontwikkeling en monitoring versterken we het draagvlak voor het cultureel-erfgoedveld.

Samen sterk: overleg en netwerking

Via onze aanspreekpunten (lees ook zeker hun kaderteksten, elders in dit verslag) plegen we structureel overleg met de verschillende deelsectoren binnen het cultureel-erfgoedveld, zoals de erfgoedcellen, de landelijke expertisecentra

en organisaties volkscultuur (LEOV), het Overleg Landelijke Archieven Vlaanderen (OLAV), het Overleg Vlaamse Musea en de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. We onderhouden ook regelmatige contacten met de relevante beroeps- en belangenorganisaties zoals het Overleg Cultureel Erfgoed (OCE), ICOM-Vlaanderen, VVBAD, VVP, VVSG, Sociare en andere actoren. Ook met Herita praten we geregeld over de ontwikkelingen in het ruime (onroerend- en cultureel-) erfgoedveld. Daarnaast hebben we als steunpunt uiteraard nauwe contacten met het Departement Cultuur, Jeugd en Media, en meer bepaald de afdeling Cultureel Erfgoed, maar ook met andere Vlaamse departementen, agentschappen en collega-steunpunten.

Olga Van Oost,
aanspreekpunt voor
musea

Wat waren de meest markante gebeurtenissen of ontwikkelingen in jouw sector in 2016?

“Het Overleg Vlaamse Musea (kortweg: Museumoverleg) overhandigde op 26 januari 2016 de visienota *Volop inzetten op musea* aan de minister van Cultuur. Het was de eerste keer ooit dat de museumsector met een gezamenlijke nota en standpunt naar buiten kwam. Met deze tekst wilden de musea de beleidsuitdagingen voor de komende jaren scherpstellen. 2016 stond immers in het teken van de ontwikkeling van de *Conceptnota cultureel-erfgoedbeleid*, die de basis voor het nieuwe cultureel-erfgoedbeleid vormt. Het Museumoverleg, dat de directeurs van de landelijk erkende musea, samenwerkingsverbanden en ICOM-Vlaanderen samenbrengt, kwam in 2016 bijna maandelijks bijeen om deze beleidsontwikkelingen te bespreken. Het is sindsdien een breed erkend overlegorgaan geworden.

Opvallend in het nieuwe cultureel-erfgoedbeleid is de nadruk op ‘collectiegericht denken’. Collecties vormen het hart van musea en deze (hernieuwde) aandacht is dan ook een boeiende ontwikkeling. De minister van Cultuur vraagt dat de musea hun collectiebeleid onder de loep nemen, en dat ze via een waarderingstraject het collectieprofiel aanscherpen en beargumenteerde keuzes in hun collectiebeleid zullen maken. Vernieuwend is trouwens dat er in dit ‘collectiegericht denken’ een nadrukkelijke link wordt gelegd met het immaterieel cultureel erfgoed, en dat het begrip ‘collectie’ ruimer is dan een verzameling fysieke objecten. In 2016 ontwikkelde FARO met de cultureel-erfgoedsector een traject rond collectiewaardering dat in 2017 verder zal worden uitgerold en waarin deze verschillende aspecten aan bod zullen komen.

Collecties mogen dan wel het kloppend hart van onze musea zijn (en moeten om die reden de best mogelijke zorg krijgen), maar hun ware relevantie krijgen ze door de waarde die ze

in een samenleving hebben. Daarom is het valoriseren ervan belangrijker dan ooit. En dat zien we ook in de praktijk. Een zeer opvallende ontwikkeling die zich volgens mij de komende jaren zal doorzetten, is de toegenomen aandacht voor ‘de mens’ in het museum. Of naar analogie met het bovenstaande, voor het ‘mensgericht denken’, een tendens die we in de FARO-publicatie *Museum van het gevoel. Musea op de huid van de samenleving* beschrijven. In 2016 continueerde en vernieuwde FARO zijn trajecten rond superdiversiteit, musea in dialoog, en (digitale) publieksbemiddeling. Die hebben niets aan relevantie ingeboet. FARO zette eveneens het thema zorg en welzijn (mee) op de museale agenda en werkt hier in 2017 stelselmatig op verder met publicaties en vormingstrajecten. En ook het vluchtelingenvraagstuk laat de musea en FARO niet koud. Getuige daarvan de verschillende initiatieven die hieromtrent zijn ontwikkeld.”

In 2016 namen we deel aan de verschillende **visie- en beleidstrajecten over de toekomst van de cultureel-erfgoedsector** die in 2015 waren opgestart. In de eerste plaats werkten we mee aan het traject voor een conceptnota over het toekomstige cultureel-erfgoedbeleid, dat door het Departement CJM werd uitgevoerd in opdracht van minister Sven Gatz, en die in maart 2016 aan de Vlaamse Regering overhandigd werd. Daarna ging er veel energie naar de co-organisatie van sectorbijeenkomsten en focusgroepen voor **het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet** en de bijhorende uitvoeringsbesluiten. Ook aan andere beleidstrajecten leverden we een bijdrage, zoals het Vlaams Actieplan gecoördineerd vrijwilligerswerk.

Zoals elk jaar begeleidden we erfgoedorganisaties die een **visie- of beleidsplanningstraject** doorliepen, en ook naar basisvorming rond strategische planning en organisatieontwikkeling blijft er een duidelijke vraag bestaan. Instellingen die een **kwaliteitslabel** wensten te behalen als erkend archief, museum of erkende erfgoedbibliotheek konden op ons rekenen voor advies en begeleiding. In 2016 ontving het Stadsarchief Tongeren een kwaliteitslabel. In totaal zijn er nu 95 erkende collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties, waarvan 17 culturele archiefinstellingen, 9 erfgoedbibliotheek en 69 musea.

Om de ontwikkeling van het cultureel-erfgoedveld te monitoren en beleidsvoorbereidend studiewerk en veldanalyses te ondersteunen, publiceerden we in december het derde **Cijferboek Cultureel Erfgoed** (www.erfgoedmonitor.be). Via het Cijferboek verzamelen we basisgegevens over de werking van de erkende archieven, erfgoedbibliotheek, musea, de landelijk gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties en de erfgoedcellen/convenanten. Zo wensen we de ontwikkeling van de cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen te monitoren. Er namen 128 cultureel-erfgoedorganisaties deel aan deze derde jaargang. De resultaten zijn gepubliceerd in een samenvattend algemeen rapport en in deelrapporten per werksoort. De werking vertoont veel continuïteit ten opzichte van 2012. Er zijn geen echte trendbreuken ten aanzien van de voorgaande jaren vast te stellen. Het effect van de besparingen, die vooral hun impact hadden vanaf 2015, is hier evenwel nog niet zichtbaar. Er verscheen in de zomer van 2016 ook een apart rapport over de resultaten van het onderdeel digitaal erfgoed van het Cijferboek 2014.

Belangrijkste uitdagingen voor 2017?

“Voor de musea – en bij uitbreiding voor de hele cultureel-erfgoedsector – is 2017 een overgangsjaar. Beleidsplannen worden opge maakt met het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet als kader. Dit is een zeer uitdagende periode. Mee omdat de organisaties gevraagd worden om zich over de missie en visie te buigen en om na te denken over de toekomst. Maar er zijn ook spanningen en onzekerheid omdat het budgettaire kader onduidelijk is en ook omdat het nog afwachten is hoe verschillende cultureel-erfgoedactoren – waaronder musea – zich in de toekomst tot elkaar zullen verhouden. Het Museumoverleg blijft dan ook een belangrijk instrument voor communicatie en overleg in 2017 om deze beleidsontwikkelingen te blijven volgen.

De cultureel-erfgoedsector moet ook op inhoudelijk vlak (blijven) groeien. En het is een hoofdopdracht van FARO om hierbij te helpen, te adviseren en dit proces mee aan te sturen. Heel

concreet zet FARO, als coördinator van het Museumoverleg, het inhoudelijke debat dan ook op de agenda van het Museumoverleg in 2017.

Het nieuwe cultureel-erfgoedbeleid brengt nog een heel andere uitdaging met zich mee. De huidige regionaal ingedeelde musea komen – na het wegvallen van het provinciale niveau – in het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet terecht. Vanaf 2017 zal FARO zijn museale dienstverlening nog meer en beter afstemmen op de verwachtingen van deze groep musea. De minister van Cultuur stelt in 2017 ook zijn *Visienota digitale cultuur* voor; het moment voor musea om een digitale strategie te ontwikkelen.

In 2017 zal FARO de musea met raad en daad (blijven) bijstaan bij de opmaak van hun beleids- en collectiebeleidsplannen, met bijzondere aandacht voor collectiewaardering. Ik kijk uit naar het traject dat we starten rond scenografie en collectiepresentaties. Musea vragen regelmatig naar advies over deze domeinen. FARO zal deze

nood, dankzij de (tijdelijke) aanwerving van een nieuwe collega, beter kunnen lenigen. Ook zullen we onderzoeken welke vormingsnoden er zijn bij het technisch personeel van musea en hoe we daaraan tegemoet kunnen komen.

De museumsector én FARO staan in 2017 voor een heel aantal uitdagingen en het vinden van een gezond evenwicht tussen collectiegericht en mensgericht denken zal er een van zijn. Ik hoop vooral op continuïteit en het verder uitdiepen van de mensgerichte aspecten die in 2016 ook al bovenaan het lijstje stonden. Dit betekent trouwens dat de musea, de cultureel-erfgoedsector én FARO moeten blijven inzetten op communicatie, beeldvorming en publieksonderzoek om een cutting edge publieksbeleid te voeren. Nog al te vaak wordt dit aspect van de museale werking als nevenschikt beschouwd, terwijl het in dit snelle communicatie- en informatietijdperk meer dan ooit een strategische functie zou moeten zijn.”

Het Groot Onderhoud

Op 11 oktober organiseerde FARO in de iconische 'Boerentoren' te Antwerpen en in vier nabije musea en andere locaties de 6e editie van Het Groot Onderhoud, het jaarlijkse netwerkevent van de sector. Het thema was dit jaar: 'Ontwikkelaar, ondernemer of expert: de nieuwe 'erfgoedstiel'?' In de voormiddag waren er drie keynotesprekers: FARO-collega Jacqueline van Leeuwen, consultant Niel Van Meeuwen en VDAB-baas Fons Leroy gaven hun visie op de nieuwe erfgoedstiel. In de namiddag volgden er vijf aansluitende parallelsessies. Ten slotte werd ook de Vlaamse **Cultuurprijs Cultureel Roerend Erfgoed** uitgereikt. Dit jaar viel het **Red Star Line Museum** in de prijzen. Het hele evenement werd gefilmd door ValuesTV. Meer info, foto-, video-, tekstverslagen en presentaties: www.hetgrootonderhoud.be.

Internationale (samen)werking en uitwisseling

Internationalisering loopt als een rode draad door veel initiatieven van FARO. Zoals elk jaar nodigden we **internationale sprekers** uit voor masterclasses, studiedagen of leesgroepen. De medewerkers van FARO participeren aan diverse internationale congressen en bijeenkomsten, of liepen een job shadowing traject in het buitenland. Dit werd mee mogelijk gemaakt dankzij de steun die we kregen vanuit het Erasmus+ programma. Een greep uit onze internationale activiteiten:

> Op het vlak van de internationale museumwerking namen we onder meer deel aan het jaarlijkse **NEMO-congres** in Karlsruhe in november 2016. NEMO is de Europese vereniging van museumverenigingen. In 2017 vindt het NEMO-congres plaats in Gent, en is FARO co-organisator. We voerden ook gesprekken met het ICOM International Committee for Architecture and Museum Techniques (**ICAMT**) ter voorbereiding van een internationaal congres rond museumarchitectuur en scenografie dat we in het najaar van 2017 samen organiseren. We namen zoals elk jaar deel aan de European Museum Advisors Conference (EMAC), die dit jaar in het Britse York plaatsvond en handelde over 'consulentschap en brokerage'.

■ Red Star Line Museum, laureaat van de 'Vlaamse Cultuurprijs Cultureel Roerend Erfgoed' © FARO, foto: Jonathan Sommereyns

> Samen met de Koning Boudewijnstichting organiseerden we in juni in het Brusselse museum BELvue het eerste deel van het drieluik 'Geven voor erfgoed en cultuur in België'. In dit eerste deel zoomden we in op de thematiek van **geven in internationaal perspectief**, waarbij sprekers uit Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Nederland en de VS ingingen op de wijze waarop in hun land de geefcultuur fiscaal wordt gestimuleerd. De Koning Boudewijnstichting lichtte haar fondsenwervingsactiviteiten toe in de VS (KBFUS) en de werking van het netwerk Transnational Giving Europe.

> Samen met de Koning Boudewijnstichting en de Universiteit Antwerpen organiseerden we in augustus een internationale **summer school over etnografische collecties** (Etnocoll) met deelnemers uit heel Europa. De deelnemers brachten een bezoek aan Etnocoll-partners zoals het MAS, het Muziekinstrumentenmuseum en Le Musée des Coutumes et du Carnaval de Binche.

> We organiseerden met de Erfgoedacademie - Erfgoed Brabant in Den Bosch op 3 maart 2016 het **internationaal colloquium 'Waardevol!'**, rond het begrip 'culturele

duurzaamheid'. In december volgde in Brussel een masterclass van dr. Robert Baron (New York State Council on the Arts) over hetzelfde thema.

> Ook de collega's van behoud en beheer zijn internationaal actief. Zo werken we als Vlaamse partner mee aan de verdere begeleiding van de erfgoedinstellingen die deelnemen aan het **internationale pilootproject ReOrg**. Dit project wordt ontwikkeld en opgevolgd door ICCROM en UNESCO – en wordt nationaal getrokken door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. FARO is specifiek partner voor Vlaanderen. Het project biedt een methodologie om bestaande erfgoeddepots te reorganiseren en te optimaliseren volgens internationale standaarden.

> FARO blijft als ngo geaccrediteerd bij **UNESCO**. Directeur Marc Jacobs nam in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap deel aan de elfde sessie van het Intergouvernementeel Comité te Addis Abeba en aan de zesde sessie van de General Assembly of the States Parties to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Parijs. Samen met de UNESCO Chair for critical heritage

Jeroen Walterus en Annemie Vanthienen,
aanspreekpunten voor
erfgoedbibliotheken

Wat waren de meest markante gebeurtenissen of ontwikkelingen in jullie sector in 2016?

"Ook bij de erfgoedbibliotheken waren de verwachtingen rond het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet groot. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek en haar leden werkten dan ook loyaal mee aan de overlegmomenten van de overheid ter voorbereiding van zowel de conceptnota als het nieuwe decreet. Ondertussen werd het decreet goedgekeurd en zal het in 2019 in werking treden. In dit nieuwe decreet wordt in principe de deur opengezet voor een regionale of landelijke subsidiëring van erkende erfgoedbibliotheken. Maar de deur staat maar op een kier, want de meeste erkende erfgoedbibliotheken komen niet in aanmerking. Ze zijn namelijk ingebed in organisaties die een andere hoofdplicht hebben (onderwijs, werking als openbare bibliotheek, enz.) waarvoor ze reeds subsidies ontvangen van de Vlaamse overheid, zo luidt de redenering. Dus blijven ze principieel uitgesloten van bijkomende subsidiëring voor hun

cultureel-erfgoedwerking. Bovendien dreigt door de bestuurlijke hervorming van de provincies ook de (project)steun weg te vallen waarop de regionale en lokale erfgoedbibliotheken een beroep konden doen.

Naast de beleidsvoorbereidende activiteiten werkte de Vlaamse Erfgoedbibliotheek (VEB) naarstig door. Zo lanceerde ze naar aanleiding van de Boekenbeurs in Frankfurt de internationale expo *Connect3: 2 media, 1 verhaal*: Conn3ct zet de sociale media van vandaag tegenover gedrukte boeken uit de zestiende eeuw. De tentoonstelling toont de impact van een nieuw medium op mensen en hun omgeving. Deze expo liep in Göttingen, en loopt in 2017 verder in het Museum Meermanno in Den Haag, waarna ze doorreist naar Antwerpen en Hasselt.

Ook de website van STCV, de bibliografie van het handgedrukte boek, werd in een nieuw kleedje gestoken. Eind 2016 bevatte de STCV-databank in totaal 23.647 editiebeschrijvingen, gebaseerd op 43.983 exemplaren. Begin 2017 werd de kaap van 44.000 exemplaren overschreden. Voor de nieuwsgierigen onder u, het 44.000ste exemplaar was Bernardus Desirants *De praescriptionibus sacrosanctae eucharistiae ad protestantes*

nostris temporis, gedrukt in 1690 door Henricus van Overbeke in Leuven. Het beschreven exemplaar wordt bewaard in de Universiteitsbibliotheek van Nijmegen."

Belangrijkste uitdagingen voor 2017?

"Net als voor andere organisaties verlangde de overheid de beleidsperiode van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek tot en met 2018. Ze maakt dus in 2017 een nieuw beleidsplan. We zullen tijdens dit proces overleg plegen en afstemmen rond relevante en/of gemeenschappelijke thema's, rollen en uitdagingen, zodat we samen de functies van erfgoedbibliotheken zo optimaal mogelijk kunnen ondersteunen vanaf 2019.

Verder zullen we met de VEB de werking rond de zorg voor bibliothecair erfgoed voortzetten. Daarbij kijken we vooral uit naar de samenwerking in het nieuwe project voor de waardering van erfgoedcollecties, dat de Vlaamse Erfgoedbibliotheek met steun van de Vlaamse overheid zal kunnen opzetten. We ondersteunen zoals elk jaar ook samen erfgoedbibliotheken die het kwaliteitslabel wensen aan te vragen. Tot slot zal FARO maximale visibiliteit blijven geven aan de activiteiten van en voor erfgoedbibliotheken."

studies and safeguarding intangible cultural heritage van de Vrije Universiteit Brussel (prof. Marc Jacobs) namen we gemeenschappelijke initiatieven om internationale expertise-uitwisseling rond (immaterieel) erfgoed te bevorderen. Zo vond op 25 januari een gezamenlijke studiedag plaats te Brussel over de relaties tussen de UNESCO-conventies van 2005 en 2003. Sleutelspreker was Christine Merkel van de Duitse UNESCO-commissie, die sprak over 10 jaar impact van de UNESCO-conventie 2005.

> FARO is lid van het Vlaamse **Memory of the World Committee**. Momenteel loopt een aanvraag om de virtuele collectie van Belgische oorlogskranten én de papieren originelen op te nemen in het Memory of the World-register van UNESCO. Het dossier over *The Belgian Press from the Great War* werd door het Vlaamse comité voorgedragen.

> **Arts Flanders** tot slot werd in 2016 geëvalueerd en herdacht als een agenda-instrument van de buitenlandvertegenwoordigers van de Vlaamse Regering. FARO volgt dit project op de voet. De coördinatie is in handen van onze collega's van Kunstenpunt.

Meer dan erfgoed

FARO-collega Bart De Nil trok samen met Ans Van de Cotte van Erfgoedcel Viersprong van 9 tot 11 maart 2016 op studiebezoek naar Londen. Enkele maanden later ondernam Bart De Nil een tweede studiebezoek (van 15 tot 19 augustus) aan verschillende erfgoedinstellingen in Londen en Newcastle. De opgedane kennis werd ingezet bij de uitwerking van pilootprojecten met het Psychiatrisch Centrum Caritas in Melle en met de Christoforusgemeenschap, een sociaaltherapeutische woon- en werkgemeenschap voor volwassen mannen en vrouwen met een matig tot ernstig verstandelijke beperking in Munte-Merelbeke. Het cultureel erfgoed werd ingezet als therapeutisch materiaal voor een reeks creatieve workshops; de collecties van een aantal lokale musea vormen de inspiratiebron en het uitgangspunt voor eigen creaties van de patiënten. Het traject mondde ook uit in de publicatie *Meer dan erfgoed: erfgoedcollecties, gezondheid en welzijn*, uitgegeven bij Politeia.

■ *Erfgoedcollecties, gezondheid en welzijn* © Erfgoedcel Viersprong

INVESTEREN IN HET DUURZAAM BEHEER VAN CULTUREEL ERFGOED

We ondersteunen en versterken de expertise voor collectiezorg en voor het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed. Samen met de erfgoedinstellingen zetten we ons in om de investeringen in het cultureel erfgoed veilig te stellen. We exploreren ook actief het potentieel van informatietechnologie voor de ontwikkeling van de digitale erfgoedwerking.

Zorg dragen voor het roerend erfgoed

Verantwoord behoud en dagelijks beheer van collecties is een blijvende zorg voor collectiebeherende organisaties. Dit blijkt elk jaar uit de grote variëteit van adviesvragen die we uit het werkveld ontvangen. In 2016 werd de cel Behoud, Beheer en Collectiemanagement versterkt door Monique Verelst en Anne-Cathérine Olbrechts. Zij zullen de begeleiding, advisering en vorming van het veld op dit terrein mee helpen verzekeren.

Ook dit jaar bogen we ons over de toekomst van het **regionaal erfgoeddepotbeleid** van de provincies en het bijbehorende consultantschap. In opdracht van de afdeling Cultureel Erfgoed van het Departement CJM onderzochten we de noden naar depotinfrastructuur voor cultureel-erfgoeddepots in Vlaanderen. Deze lijvige studie werd in februari 2017 opgeleverd en zal mee richtinggevend zijn voor de beleidskeuzes op zowel de korte als de langere termijn.

Inzake **duurzame depotinrichting en infrastructuur** werken we gestaag verder aan onze expertise, in het verlengde van het afgeronde traject 'Duurzaam (ver)bouwen voor musea'. Specifieke aandacht gaat naar de verkenning van thema's als exploitatiemodellen voor depotinfrastructuur, of *facility* en techniek bij collectiebeherende instellingen. Met meerdere partners zetten we verder in op de verspreiding van de **nieuwe klimaatrichtlijnen**, inzichten en kennis omtrent het museale binnenklimaat en verkenden we de mogelijkheden voor de praktische implementatie van bepaalde beslissingsmodellen. In 2017 versterken we deze werking verder.

Tijdens Het Groot Onderhoud 2017 staat ditmaal duurzame ontwikkeling centraal, en zullen deze thema's dus aan bod komen.

Prioriteit ging verder naar de expertiseopbouw en -deling rond **collectiewaardering en -afstoting**. Nadat we in 2015 de thematiek mee op de agenda hebben gezet, werkten we in 2016 samen met de sector aan een methodologisch kader en een plan van aanpak (zie kaderstuk).

Waardering

Al in 2015 schonken we veel aandacht aan collectie- of erfgoedwaardering. We organiseerden de studiedag 'Niet al goud wat blinkt? Waardering, selectie en afstoting van erfgoedcollecties' en de redactie van het bijhorende focusdossier 'Waardering & selectie| Erfgoed op waarde geschat' in het septembernummer van *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*. In het verlengde van dit traject zetten we een masterclass over de Australische waarderingsmethode Significance 2.0 op, en eind 2015 startten we met een werkgroep met de verschillende cultureel-erfgoedsectoren die zich boog over de ontwikkeling van een gemeenschappelijke waarderingsmethodiek. In 2016 hebben we in het kader van de opmaak van het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet verder de wenselijkheid en de haalbaarheid onderzocht van een sectorbrede methodiek voor collectiewaardering. Een subwerkgroep met vertegenwoordigers uit de verschillende sectoren werkte, als eerste stap, de basisnormen voor een gefundeerd waarderingstraject uit. In het najaar van 2016 lanceerde de afdeling Cultureel Erfgoed dan een nieuw experimenteel subsidiereglement voor pilootprojecten voor waardering. Daarin werd de begeleidende rol van FARO, specifiek voor dit pilootproject, ingeschreven. De werkgroepen waardering die door FARO worden gecoördineerd zetten hun activiteiten in 2017 voort, met het oog op het op punt stellen van een vormingsaanbod voor de pilootprojecten die in het najaar starten.

We begeleidden verder de opgestarte collegagroepen voor collectiebeleidsplanning in archieven. Dit resulteerde in de handleiding *Naar een collectieplan in 6 stappen. Een leidraad voor bibliotheek en archief*. Deze handige brochure is gebaseerd op de aanpak zoals die eerder al samen met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek door FARO werd ontwikkeld, en die we nadien aangepast hebben voor archieven. In 2017 werken we ook aan een soortgelijke publicatie voor musea, i.s.m. Nederlandse partners.

Veiligheidszorg en collectiehulpverlening, ten slotte, blijven belangrijke thema's. We volgden de calamiteitentrajecten en -netwerken verder op en we onderzochten de mogelijkheden voor duurzame ondersteuning van dit netwerkmodel. Het opgestarte overleg over calamiteiten in kerken volgden we verder op. We werkten op basis van het overleg een workflow uit waarin de rol van alle actoren binnen de verschillende fases van collectiehulpverlening duidelijk wordt. We bleven expertise inzake collectiehulpverlening bij museale en documentaire collecties uitbouwen en naar de sector verspreiden. Op gebied van collectierisicomanagement ontwikkelden we expertise over het gebruik van instrumenten voor schaderegistratie, risicomanagement en het bepalen van conservatieprioriteiten. We werkten mee aan een voorbereidend onderzoek over veiligheid en beveiliging van tentoonstellingsruimtes voor tijdelijke tentoonstellingen.

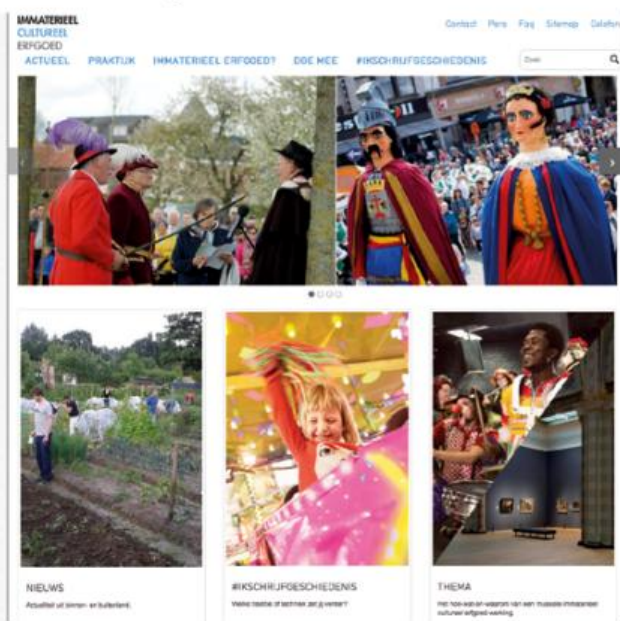
Het immaterieel cultureel erfgoed borgen

We participeerden ook dit jaar actief aan het **overlegplatform over het borgen van immaterieel cultureel erfgoed (ICE)**. Zo onderzochten we op vraag van en in samenwerking met het ICE-trekkersoverleg diverse consortiumformules met het oog op toekomstige samenwerkingsvormen of partnerschappen. In het nieuwe decreet werd gekozen voor een aparte organisatie voor ICE.

We maken deel uit van de Vlaamse expertencommissie die onder leiding van het Departement CJM advies geeft over de aanvraagdossiers voor opname van ICE-elementen in de Inventaris Vlaanderen. In dit verband verlenen we ook **advies aan erfgoedgemeenschappen** die een aanvraag voor de Vlaamse inventaris overwegen. Maar ook Belgische aanvragen voor de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van de UNESCO-conventie 2003 kunnen op advies en ondersteuning rekenen. Zo bijvoorbeeld adviseerden we de dossiers van 'Biercultuur in België' en 'The Last Post en vredeseducatie'. Het dossier van de Belgische biercultuur werd op 30 november 2016 door UNESCO erkend en toegevoegd aan de Representatieve Lijst (zie kaderstuk). Op internationaal niveau is FARO actief betrokken bij diverse initiatieven en overlegstructuren i.v.m. immaterieel erfgoed die vanuit UNESCO worden opgezet of ondersteund. (Zie hoger: internationale samenwerking.)

Net zoals de voorgaande jaren organiseerden we onder de naam **'ICE-breker'** in samenwerking met tapis plein en andere partners drie masterclasses rond ICE. Op die manier boden we aan ICE-werkers via gerenommeerde sprekers inspiratie en kritische reflectie die hen kunnen helpen bij hun borgingsopdracht.

Tot slot stonden we net als de vorige jaren in voor de hosting en de technische ondersteuning van **de portaal site immaterieelerfgoed.be**

Gregory Vercauteren,
Landelijke expertise-
centra en organisaties
volkscultuur

Wat waren de meest markante gebeurtenissen of ontwikkelingen in jouw sector in 2016?

"Vanuit het perspectief van FARO was het vertrek van collega Rob Belemans een ijkpunt. Sinds jaar en dag was hij de 'veldintermediar' voor de LEOV's. Sinds november 2016 heb ik samen met Marc Jacobs de fakkel van hem overgenomen.

Voor de LEOV's was 2016 een turbulent jaar. Gaandeweg werd duidelijk dat deze subsector met het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet voor een ingrijpende hervorming staat. Desondanks treden de meeste LEOV's vastberaden, maar met open blik de toekomst tegemoet. Ik merkte enerzijds in deze groep een geloof in de relevantie van hun werking en het erfgoed dat ze ondersteunen. Anderzijds was er – ondanks de onzekerheid voor de betrokken teams – bij de meeste LEOV's een openheid en bereidheid om na te denken over wat een dienstverlenende rol op landelijk vlak kan betekenen. Als kersvers aanspreekpunt voor

deze subsector trachtte ik hen adviseerend bij te staan in deze zoektocht."

Belangrijkste uitdagingen voor 2017?

"2017 is een belangrijk beleidsplanningsjaar voor de LEOV's. Een aantal van deze organisaties zitten in een fusieproces, wat zo'n beleidsplanning nog complexer maakt. Elk van de LEOV's wil ik, samen met collega Jacqueline van Leeuwen, optimaal ondersteunen. Niet enkel door vormingen, maar ook door advies en individuele begeleidingstrajecten willen we zoveel mogelijk ondersteuning op maat bieden."

■ Brouwerij Vissenaken ©www.straffestreek.be-Luk Collet

De Belgische biercultuur

De UNESCO heeft op 30 november in Addis Abeba (Ethiopië) beslist dat de biercultuur in België een plaats verdient op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. De erkenning door UNESCO betekent een belangrijke morele opsteker voor de biercultuur in ons land en een beloning voor de inzet van al

wie zich in Vlaanderen, Wallonië, Brussel en de Duitstalige Gemeenschap inzet om dit levendig te houden. Meer over de Belgische biercultuur en deze erkenning is te vinden op het Platform Immaterieel Erfgoed.

15 juni '16: FARO organiseert infosessie 'Wiki Loves Art' i.s.m. @packedvzw <http://bit.ly/2p8uoJQ>

De digitale erfgoedwerking exploreren

De acties in 2016 richtten zich op de verspreiding van methoden en instrumenten voor de ontwikkeling van nieuwe ICT-praktijken in de sector. Om het gebruik van technologie via verschillende digitale media te stimuleren, herhaalden we het succesvolle modulaire **vormingstraject Crossmediale publiekswerking hands-on**, gericht naar erfgoedwerkers die onmiddellijk met een bepaalde tool of methodiek aan de slag willen gaan. Het gaat daarbij om *digital storytelling* in een educatieve context, *augmented reality* en erfgoedbeacons, collecties online tonen en delen, en het fotograferen van museale objecten. We kozen er bewust voor om hands-onworkshops te organiseren voor kleine groepen. Dit is een aanbod dat gesmaakt wordt in de sector. In totaal namen zo'n honderd personen deel aan de workshops.

Als vervolg op de conferenties 'Erfgoed & Games' (2008), 'Erfgoed & Games Level 2' (2012) en 'Erfgoed en Storytelling' (2014) organiseerden we op 29 november de **conferentie 'Erfgoed, virtueel en augmented'**. In een uitverkocht huis kregen de deelnemers lezingen en praktijkvoorbeelden uit binnen- en buitenland rond virtuele realiteit, 3D, **augmented reality** en het gebruik van beacons. Tijdens de conferentie konden de deelnemers enkele interactieve stands van bedrijven bezoeken die projecten hebben ontwikkeld voor cultureel-erfgoedorganisaties. Deze conferentie zal een neerslag krijgen in een publicatie die in 2017 zal verschijnen.

■ De conferentie 'Erfgoed, virtueel en augmented'

FARO-medewerkers droegen actief bij tot het **Cultuurforum 2020** dat op 4 oktober 2016 plaatsvond in deSingel. Het thema was 'digitale cultuur'. We leverden een bijdrage aan verschillende sessies en demonstreerden de ErfgoedApp.

De collegagroep digitale bemiddeling

Deze actieve collegagroep van FARO i.s.m. Kunstenpunt, M HKA en Middelheimmuseum bestaat al enkele jaren en focust op de digitale uitdagingen voor publieksbemiddeling in musea. De groep organiseerde in 2016 i.s.m. Cultuurconnect, Vitamine C en De Ambrassade de studiedag *PickIt Up!* in het Middelheimmuseum over digitale bemiddeling en jongeren. Op het Cultuurforum heeft de collegagroep eveneens een sessie gemodereerd. De verslagen en presentaties van de groep worden gedeeld met de groep via LinkedIn: www.linkedin.com/groups/6522929/profile.

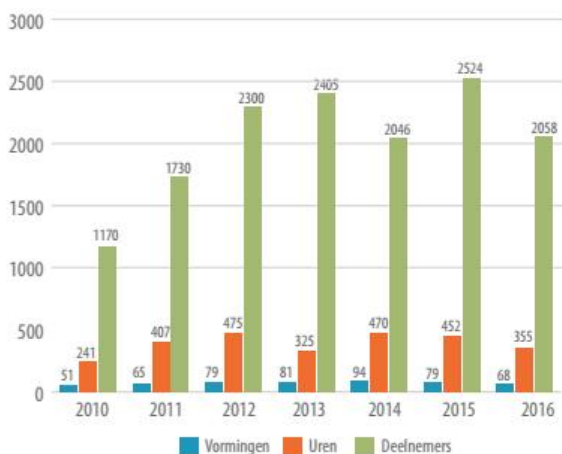
ERFGOEDWERKERS ADVISEREN, ACTIVEREN EN INSPIREREN

We willen de individuele deskundigheid van elke erfgoedwerker mee helpen ontwikkelen en versterken, en hen ondersteunen om zoveel als mogelijk inclusief – voor iedereen – te werken.

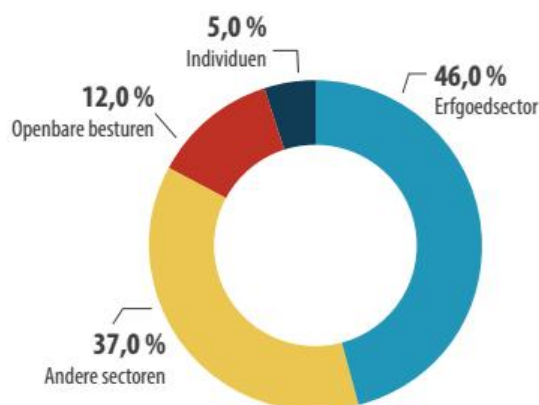
Blijven leren: vorming en advisering

Via vorming, begeleiding en advisering dragen we bij aan de praktijkondersteuning en -ontwikkeling in het erfgoedveld zelf, maar ook daarbuiten, bij talloze erfgoedbeheerders. We willen hun leergierigheid activeren en hen inspireren. Daarom verzorgden we ook dit jaar weer een zeventigtal vormen en studiedagen voor een groot aantal erfgoedwerkers, erfgoedvrijwilligers en -beheerders (zie grafieken).

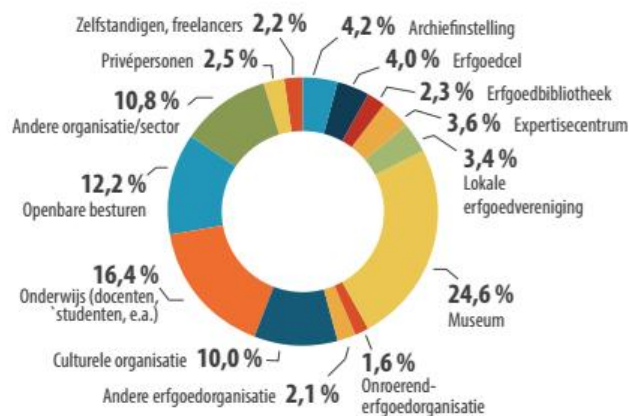
EVOLUTIE VORMINGSACTIVITEITEN FARO

VERDELING DEELNEMERS VORMINGEN FARO PER SECTOR: GLOBAAL

VERDELING DEELNEMERS VORMINGEN FARO PER SECTOR: DETAIL

In 2016 trokken we resoluut de kaart van de **vakmensen** in onze sector: mensen met een passie voor erfgoed die hun vak echt in de vingers hebben. We ontwikkelden onze acties voor het traject 'vakmensen' op drie sporen:

- > In de eerste plaats willen we **studenten en werkzoekenden** helpen om de kloof tussen opleiding en arbeidsmarkt te verkleinen. Dat doen we jaarlijks door stageplaatsen op te lijsten, vacatures te analyseren en gastcolleges te verzorgen. Nieuw in 2016 was de organisatie van een (drukbezochte) beroependag voor studenten geschiedenis, waar zij mensen uit de sector konden spreken. We lanceerden ook het initiatief 'De nieuwe lichtung', dat studenten de kans biedt om hun onderzoek aan de sector voor te stellen via een blogbericht of een artikel in ons tijdschrift.
- > Voor **beginnende erfgoedwerkers** bundelden we de starterscursussen in een startersgids, die we twee keer per jaar communiceren. Onze startersopleiding kreeg een nieuw format als de vorming 'Lokale erfgoedadviseurs'.
- > Meer **ervaren erfgoedwerkers** vonden, zoals steeds, hun gading in onze uitgebreide vormingskalender. We werkten ook formules uit om via jobcrafting te reflecteren over het eigen werk en de eigen leervragen. Daarnaast startten we met een collegagroep e-leren om te bekijken op welke manier vakmensen in de erfgoedsector zich via formules van online leren verder kunnen ontwikkelen.

We maakten een brochure die uitlegt hoe vakmensen te (h)erkennen (zie kaderstuk) en **Het Groot Onderhoud** van 2016 over 'de nieuwe erfgoedstiel' stond in het teken van deze thematiek.

We blijven ons inzetten voor de ondersteuningsnaden van **erfgoedvrijwilligers**. Daartoe werken we graag samen met de koepelorganisaties voor volkscultuur, zoals Heemkunde Vlaanderen en Familiekunde Vlaanderen. Zo zetten we bijvoorbeeld in 2016 samen het traject 'Geweldig en Gewild' op, dat uitmondde in een bundel die we in maart 2017 presenteren (zie kaderstuk). Het vormt het vervolg op de brochure *De 5V's van het vrijwilligersbeleid. Stappenplan voor een succesvolle vrijwilligerswerking in je erfgoedorganisatie*, die we begin 2016 publiceerden.

Brochure *Tijd voor vakmensen*

Met dit traject, opgestart in 2016, wil FARO vakmensen in onze sector meer aandacht geven. Jonge mensen aan de start van hun carrière moeten we goed ondersteunen, erfgoedwerkers die al meer kilometers op de teller hebben verdienen onze waardering. Al deze mensen hebben 'een goede biotoop' nodig om uit te kunnen groeien tot echte 'cracks in hun vak'. Via (informele) vormingsinitiatieven versterken we hun ervaring. De brochure *Tijd voor vakmensen: Hoe geven we vakwerk in de cultureel-erfgoedsector alle kansen?* gaat hier verder op in.

Geweldig en gewild

Vrijwilligers in de erfgoedsector. Hoe doen ze het? Waar vindt u hen? Welke obstakels komt u zoal tegen in uw vrijwilligerswerking, en hoe gaat u daarmee om? Ter gelegenheid van de Week van de vrijwilliger lanceerden we 'Geweldig en gewild'. Deze gratis digitale bundel bevat maar liefst vijftig inspirerende voorbeelden van het vrijwilligerswerk in de erfgoedsector. 'Geweldig en Gewild' toont het met verve aan: de erfgoedsector kan niet zonder vrijwilligers. We dragen deze bundel dan ook op aan de talloze vrijwilligers in de erfgoedsector en de beroepskrachten die deze vrijwilligers ondersteunen. Want deze vrijwilligers zijn echt geweldig. En gewild.

We boden ook eerstelijnsadvies en vorming aan over de **zakelijke werking van erfgoedorganisaties**. Bijzondere aandacht ging dit jaar naar mecenaat. Samen met de Koning Boudewijnstichting organiseerden we het driedelig colloquium: **'Geven voor erfgoed en cultuur in België'**. Het eerste luik (juni) zoomde in op een stimulerend overheidsbeleid, het tweede luik was ingebed in Het Groot Onderhoud en ging in op een adequate fondsenwervingspraktijk, en in het derde luik tijdens BRAFA (januari 2017) lag de focus op de gevers. In 2017 verschijnt als bijlage bij het tijdschrift COLLECT een samenvattende bundel over dit colloquium.

Eerder op het jaar vond het sectorevenement rond **aanvullende financiering** plaats, waar het Witboek van minister Sven Gatz over deze thematiek werd voorgesteld. FARO verzorgde tijdens dit event mee de sessie over mecenaat.

■ 'Geven voor erfgoed en cultuur in België', BELvue Museum, 6 juni 2016.

Daarnaast blijven we de cultureel-erfgoedsector bijstaan bij juridische kwesties, meer bepaald als het gaat over **auteursrechten**, i.s.m. het Samenwerkingsverband Auteursrecht en Samenleving en de Gebruikersgroep cultureel erfgoed en auteursrechten. Het Samenwerkingsverband lanceerde met een ludieke campagne zijn nieuwe website www.auteursrechtensamenleving.be, die door FARO wordt gehost en beheerd.

■ Brochure Geven voor erfgoed en cultuur in België. <https://faro.be/publicaties/geven-voor-erfgoed-en-cultuur>

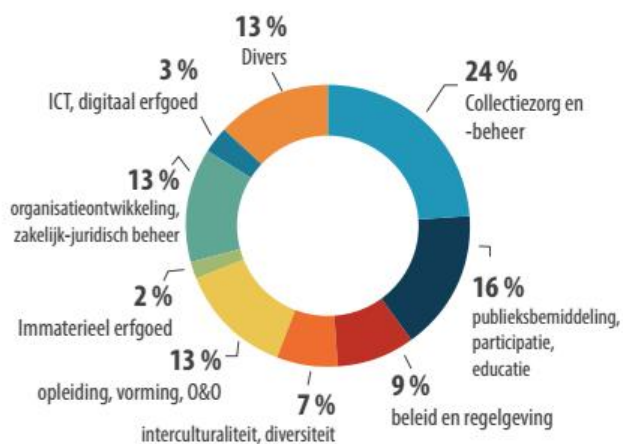
■ www.auteursrechtensamenleving.be

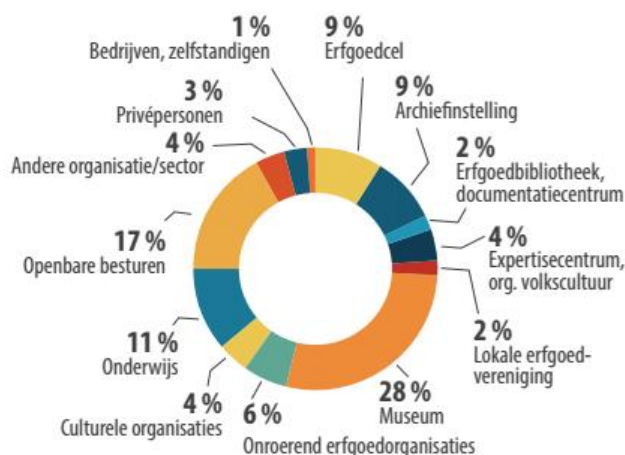
Analyse van de adviesverlening

Adviesverlening blijft een kernopdracht voor FARO. De noden blijven dan ook groot, en onze stafmedewerkers besteden veel tijd aan het **op maat verstrekken van advies**. Hiermee dragen we direct bij aan de praktijkontwikkeling in het veld. Het aantal adviezen in 2016 bleef stabiel t.o.v. vorig jaar. De antwoordsnelheid daalde licht. Het gros van de adviezen wordt verleend aan overheidsdiensten, musea, erfgoedcellen en het onderwijs, net als vorige jaren, en er was een stijging van het aantal adviezen voor archiefinstellingen. Het aantal adviezen voor de erfgoedsector nam verder toe, terwijl het aantal adviezen voor andere sectoren afnam. De meeste adviesvragers kwamen ook dit jaar uit de provincie Antwerpen en uit Brussel. Het grootste deel van de adviezen gaat, net als vorige jaren, over verschillende aspecten van collectiezorg en collectiemanagement, publiekswerking en participatie, management en organisatieontwikkeling.

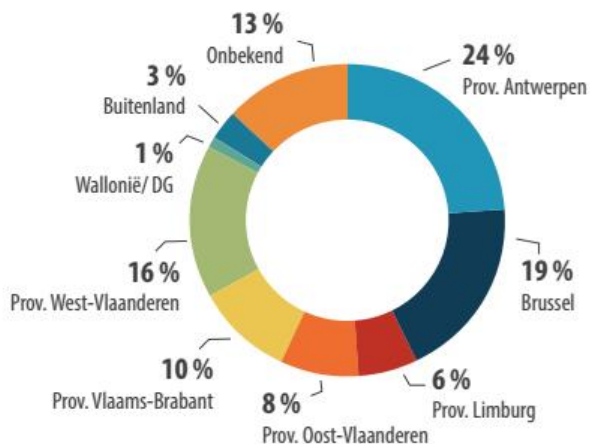
ADVIEZEN FARO VOLGENS THEMA

ADVIEZEN FARO VOLGENS AANVRAGER

ADVIEZEN FARO VOLGENS GEOGRAFISCHE HERKOMST

TABEL: ANALYSE VAN DE ADVIESVERLENING

Beschrijving	2012	2013	2014	2015	2016					
aantal adviezen	440	442	387	299	309					
vraagstelling schriftelijk (mail)	338	76,8%	343	77,6%	318	82,2%	227	75,9%	220	71,2%
vraagstelling mondeling (telefoon of face-to-face)	102	23,2%	99	22,4%	69	17,8%	72	24,1%	89	28,8%
antwoord schriftelijk (mail)	381	86,6%	293	66,3%	288	74,4%	195	65,2%	200	64,7%
antwoord mondeling (telefoon of face-to-face)	59	13,4%	149	33,7%	99	25,6%	104	34,8%	109	35,3%
gemiddelde duur voor verstrekken antwoord (in dagen)	4,5 d		5 d		6,5 d		5,6 d		6 d	
zelfde dag antwoord verstrekt	210	47,7%	198	44,8%	187	48,3%	146	49,8%	122	39,5%
binnen de 5 dagen antwoord verstrekt	113	25,7%	99	22,4%	99	25,6%	78	26,6%	88	28,5%
na meer dan 5 dagen antwoord verstrekt	117	26,6%	145	32,8%	101	26,1%	69	23,5%	99	32,0%

Inclusief werken: educatie, bemiddeling en participatie

Na 22 maart 2016 leek alles wat we deden er nóg meer dan ooit toe te doen. En als erfgoedorganisaties daarbij een rol te spelen hadden, dan was er niet langer ook maar enige reden om te aarzelen ... De gebeurtenissen gaven ons alleen maar meer argumenten om onze geplande acties door te zetten; net omdat vele van deze acties zich situeren op dat punt waar cultureel erfgoed en maatschappelijk engagement elkaar raken en versterken.

Zo stonden **vluchtelingen** in 2016 centraal. We gingen samenwerkingen aan met allerlei spelers op dit terrein. Cultureel erfgoed werd onder de aandacht gebracht tijdens Wereldvluchtelingendag. 'Vluchten en erfgoed' vormde een uitgebreid themadossier in *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*. FARO nam deel aan het platform 'Cultuur voor Vluchtelingen' van minister Gatz en is een actieve partner bij de campagne 'Gastvrije Gemeente' van Vluchtelingenwerk Vlaanderen. We stimuleerden cultureel-erfgoedorganisaties om activiteiten voor de campagne op te zetten. We bereidden verder een educatief bordspel voor over vluchtelingen, samen met de provincie West-Vlaanderen, Vluchtelingenwerk Vlaanderen en het Red Star Line Museum. We schreven mee aan de educatieve verhalen, en deden daarbij een beroep op diverse erfgoedcollecties. Er werden in 2016 verschillende testmomenten in scholen georganiseerd. Dit spel zal klaar zijn in de lente van 2017. Tot slot begeleidden we een groep archieven bij de opmaak van een (online) educatief pakket over het thema vluchten.

Vluchtelingen en erfgoed

We draaiden vier korte reportages over de ontmoeting van een erfgoedwerker en een vluchteling, en dat aan de hand van een erfgoedobject. We gingen daarvoor langs bij de Universiteitsbibliotheek Antwerpen/Bijzondere Collecties, het Stadsarchief Brugge, Amsab-ISG en KMSKA. De reportages werden via de ErfgoedApp en het tijdschrift verspreid en zijn te bekijken in een tentoonstelling van Vluchtelingenwerk Vlaanderen.

We voerden verscheidene acties uit rond de thema's **welzijn en zorg**. Het derde nummer van *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed* werd uitgewerkt rond het thema 'Zorg', in aanloop naar Erfgoeddag in 2017, eveneens in het teken van zorg.

Op het einde van het jaar verscheen bij Politeia de publicatie *Meer dan erfgoed: erfgoedcollecties, gezondheid en welzijn*, van FARO-collega Bart De Nil en Ans Van de Cotte van Erfgoedcel Viersprong. De auteurs doen daarin een oproep aan de erfgoedsector om niet aan de kant te blijven staan, maar net een (actieve) rol op te nemen in de 'vermaatschappelijking van de zorg' én de evolutie naar een structurele intersectorale samenwerking.

We verkenden verder de problematiek van het werken met en voor **mensen in armoede**. Daarvoor zochten en vonden we ook inspiratie in het buitenland, meer bepaald in Wales. Samen met het Huis van Alijn en Britse partners ontwikkelden we een werkmodel voor gemeenschapsmusea (zie kaderstuk).

■ FARO reportage over de ontmoeting van erfgoedwerker Christine en vluchteling Muna in het KMSKA.

■ FARO reportage over de ontmoeting van erfgoedwerker Gertjan Desmet en vluchteling Jeremie Hakeshimana.

Erfgoed en lokaal armoedebeleid

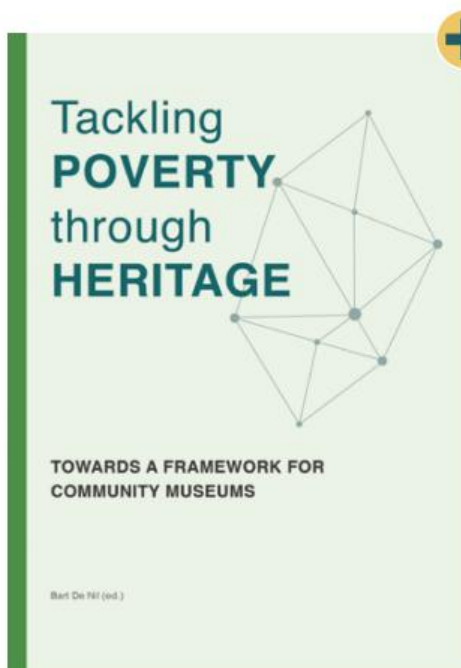
Hoe kunnen cultureel-erfgoedorganisaties op een duurzame manier helpen bij het aanpakken van armoede? Hoe kunnen ze sterkere banden ontwikkelen met het armoedebeleid? FARO, het National Waterfront Museum, de Poverty and Prevention City and County of Swansea en het museum Huis van Alijn in Gent schreven samen een publicatie over hoe gemeenschapsmusea kunnen worden ingezet bij een lokaal armoedebeleid. Met praktijkverhalen uit Swansea en een model voor gemeenschapsmusea, breed bruikbaar voor alle erfgoedinstellingen.

Naast armoedebestrijding vormde ook de omgang met **mensen met dementie** een bijzonder aandachtspunt in onze werking. Om de expertise over dementie, mantelzorg en het creëren van een herinneringsaanbod bij medewerkers van cultureel-erfgoedinstellingen te vergroten, organiseerde FARO in samenwerking met het Kennispunt Mantelzorg (Howest) en het Expertisecentrum Dementie Vlaanderen workshops voor medewerkers van cultureel-erfgoedorganisaties. De deelnemers aan de workshops kregen de gids *Erfgoed en dementie. Creëren van een aanbod rond herinnering voor personen met dementie en hun mantelzorgers* (2015) mee naar huis.

We zetten tot slot onze werking rond **educatie** voort. Tijdens de Dag van de Cultuureducatie 2016 (CANON Cultuurcel) verzorgden we een sessie. Diverse FARO-collega's verzorgden gastlessen bij lerarenopleidingen en opleidingen erfgoed en onderwijs. We begeleidde erfgoedwerkers bij het ontwikkelen, opvolgen en evalueren van de eigen educatieve werking aan de hand van de *Toolkit cultuureducatie* ('Zomerkuur'). We maakten deel uit van de klankbordgroep 'Cultuur in de Spiegel', een project dat in 2016 officieel werd afgerond met een slotsessie in het Vlaams Parlement. FARO zal in de toekomst het kader van 'Cultuur in de Spiegel' zoveel mogelijk blijven toepassen. Onder meer in het project 'Buurten met Erfgoed' is het theoretisch kader al geïntegreerd (zie kaderstuk).

Buurten met Erfgoed

Het project '**Buurten met erfgoed**' neemt basisscholen mee op zoektocht naar het verhaal achter hun eigen omgeving. Want erfgoed vind je overal: landschappen, natuur, gebouwen, opschriften, straatnamen, verhalen, recepten, gebruiksvoorwerpen ... '**Buurten met erfgoed**' wil de banden tussen de scholen en het lokale erfgoed aanhalen en structureel verankeren. Leraren (en (groot)ouders) werken hiervoor samen met lokale en regionale erfgoed-, cultuur- en natuurmedewerkers.

■ Buurten met erfgoed. Beernem, De Zonnebloem © Onroerend erfgoed, foto: Kris Vandevorst

Katrijn D'hamers,
aanspreekpunt interculturele organisaties

Wat waren de meest markante gebeurtenissen of ontwikkelingen in jouw sector in 2016?

"Verschillende erfgoedinstellingen hielden hun aandacht voor het thema vluchtelingen vast. Gezien de voortdurende wereldwijde conflicten en de mediaberichtgeving over asielzoekers en vluchtelingen, bleek dit nog steeds een erg actueel en relevant thema. In de cultureel-erfgoedsector mondde deze aandacht uit in verschillende 'producten' en resultaten. Zo bestond het juninummer van ons tijdschrift uit een dossier over 'vluchten en erfgoed'. Hier werkten verschillende organisaties aan mee. De samenwerking tussen verschillende erfgoedinstellingen en Vluchtelingenwerk Vlaanderen werd voortgezet, met het oog op een tentoonstelling in 2017. Tijdens Wereldvluchtelingendag op 20 juni namen verschillende erfgoedinstellingen deel met een actie, vaak in samenwerking met bijvoorbeeld een OKAN-klas of een asielcentrum. Ook de

Vlaamse Beiaardvereniging schaarde zich achter onze oproep om concerten voor en samen met vluchtelingen te brengen. Enkele erfgoedinstellingen (zoals Amsab-ISC, SMAK en Red Star Line Museum) investeerden in een samenwerking met vluchtelingengroepen. En het Netwerk Oorlog en Vrede van de provincie West-Vlaanderen bereidde, samen met Vluchtelingenwerk Vlaanderen en FARO, een bordspel over vluchtelingen voor het lager en secundair onderwijs voor.

Daarnaast valt ook op dat het stimuleren van een zeker 'erfgoedbewustzijn' bij gemeenschappen met etnisch-culturele achtergronden aan de orde blijft. Getuige daarvan het project 'Hallo baby' of het erfgoedparcours van de woonwageneigenaren. Zulke initiatieven ondersteunen en zichtbaarheid genereren blijven noodzakelijke aandachtspunten voor erfgoedorganisaties."

Belangrijkste uitdagingen voor 2017?

"In 2017 zullen onze inspanningen omtrent vluchtelingen een podium krij-

gen. De tentoonstelling 'Be.Land' (over het onthaal van vluchtelingen sinds de Conventie van Genève) wordt gelanceerd. Het bordspel 'This is not a game' wordt in de zomer voorgesteld en ruim verspreid bij scholen. We hopen dat dit jaar erfgoedorganisaties verder nog de handen in elkaar slaan met collega-instellingen uit de brede cultuur- en jeugdsector, aangezien de migratie van asielzoekers en vluchtelingen de Vlamingen zal blijven beroeren.

In de verschillende beleidsplanningstrajecten die worden opgestart in 2017 zullen ook migratie-erfgoed en vluchtelingen hun plaats moeten krijgen. Anders gezegd: hoe kunnen maatschappelijke en culturele diversiteit in de plannen verankerd worden? We zetten in 2017 ook in op het verder inburgeren van de term 'superdiversiteit'. Die vat beter de realiteit van een diverse samenleving, door onderzoek, publicaties en (internationale) praktijkvoorbeelden te delen. En ten slotte zullen we ook zichtbaarheid bieden aan projecten die een kruisbestuiving tussen erfgoed en maatschappelijke en culturele diversiteit beogen."

DE UITSTRALING VAN HET CULTUREEL ERFGOED VERSTERKEN

Met onze publicaties en online communicatiekanalen en door de organisatie van evenementen en campagnes versterken we de beeldvorming en de uitstraling van het cultureel erfgoed.

FARO blijft krachtig inzetten op de beeldvorming over cultureel erfgoed. We werken daarvoor graag samen met de media die we regelmatig attenderen op boeiende verhalen uit onze sector. We trachten ook om andere erfgoedorganisaties meer kansen te geven om relaties met de media op te zetten en hun marketing-communicatieve competenties te versterken. Dit doen we zowel via trainingen als door visibiliteit te geven aan interessante publieksinitiatieven of nieuwe erfgoedpraktijken. In 2016 organiseerden we de intussen vertrouwde training 'Vloek of zegen? Marketing in de cultureel-erfgoedsector', voor het eerst, een basisopleiding communicatie i.s.m. Kortom, Socius en De Ambrassade.

Publicaties en webkanalen

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed

faro, het driemaandelijks tijdschrift over cultureel erfgoed, verscheen klokvast bij het begin van elk seizoen, goed voor in totaal 260 pagina's lectuur over cultureel-erfgoed (beleid), en de omgang met dat erfgoed. Zowel eigen auteurs als externen zorgden voor boeiende bijdragen. Er waren twee themadossiers: het eerste over vluchten en vluchtelingen in juni, naar aanleiding van Wereldvluchtelingendag en i.s.m. Vluchtelingenwerk Vlaanderen. Het tweede dossier verscheen in september, en focuste op het thema van de komende Erfgoeddag, 'Zorg'. Dit themadossier werd opgevat als een aan de *Inspiratiebrochure* complementaire bundel teksten boordevol ideeën. In november 2016 zette hoofdredacteur Rob Belemans een punt achter zijn carrière bij FARO. Communicatiecoördinator Roel Daenen kwam in zijn plaats.

Publicaties

We publiceerden over een divers palet van onderwerpen (zie overzicht). Een van onze opmerkelijkste publicaties het voorbije jaar was het boek dat bij Politeia/ASP verscheen: *Museum van het gevoel*. *Musea op de huid van de samenleving*, van FARO-medewerkers Olga Van Oost, Hildegarde Van Genechten en

Roel Daenen. Voor het boek brachten we diverse stemmen uit het culturele landschap bij elkaar. Op 2 december stelden we het boek voor tijdens de studiedag 'Musea en emoties' in CINEMATEK te Brussel. We konden rekenen op een grote opkomst en veel belangstelling. Minister Sven Gatz kreeg het eerste exemplaar overhandigd en voor deze gelegenheid kregen we de kans om Chris Dercon over het thema te bevragen. Dit interview werd getoond tijdens de studiedag, en gedeeld via onze website. Het boek zelf werd zeer positief onthaald in de media en krijgt in 2017 een tweede druk.

Lijst eigen publicaties (print)

Zie voor volledige beschrijvingen en bestelinfo: <https://faro.be/publicaties>.

- Naar een collectieplan in 6 stappen. Een leidraad voor bibliotheek en archief
- Tackling poverty through heritage. Towards a framework for community museums
- Tijd voor vakmensen. Hoe geven we vakwerk in de cultureel-erfgoedsector alle kansen?
- FARO Jaarverslag 2015
- Folder Erfgoeddag Rituelen, zondag 24 april 2016
- Brochure Schenk erfgoed een toekomst. Ondersteun onze musea, archieven en erfgoedbibliotheken financieel
- Brochure Give heritage in Flanders a future. Support museums, archives and heritage libraries in Flanders financially
- Erfgoeddag zondag 23 april 2017: Zorg. Inspiratiegids voor deelnemers

Webkanalen

Op onze website **faro.be** posten we voortdurend berichten over relevante en actuele ontwikkelingen, publicaties, websites en initiatieven in en voor het erfgoedveld en daarbuiten. Zoals uit de cijfers blijkt (zie grafiek 1), bezochten dit jaar weer duizenden erfgoedwerkers onze site. Ondertussen lanceerden we onze vernieuwde site.

EVOLUTIE STATISTIEKEN FARO.BE

Onze eigen **ErfgoedApp** (www.erfgoedapp.be) kreeg een uitgebreide, viertalige update. Deze app, gratis te downloaden via Google Play en de App Store, kan op heel wat interesse rekenen met al meer dan 10.000 downloads (zie kaderstuk).

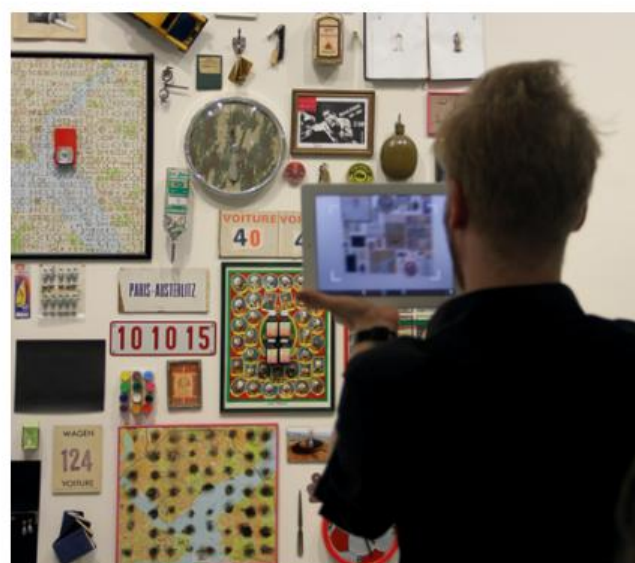
De website **erfgoedkaart.be** kreeg een nieuw jasje en een upgrade die toelaat om de kaart te embedden in een website. Ook via de ErfgoedApp kan de Erfgoedkaart gelezen worden. De kaart bevat gegevens over ca. 1.750 erfgoedorganisaties en -verenigingen, en wordt voortdurend geactualiseerd en aangevuld.

De ErfgoedApp

In januari lanceerde minister Sven Gatz onder ruime persbelangstelling de ErfgoedApp in het M HKA. We zorgden voor een nieuwe viertalige versie van de app en de website. We maakten een promotiefilm en de app kreeg ook eigen socialemediakanalen via Twitter, Facebook en Instagram. Reeds een tiental erfgoedorganisaties gingen zelf aan de slag met de app en de workshops over de ErfgoedApp zijn heel populair. Voor het eerst voegden we het programma van Erfgoeddag 2016 toe aan de app zodat bezoekers met hun smartphone vlot activiteiten in hun buurt konden opzoeken.

■ Lancering ErfgoedApp in het M HKA

Evenementen en campagnes

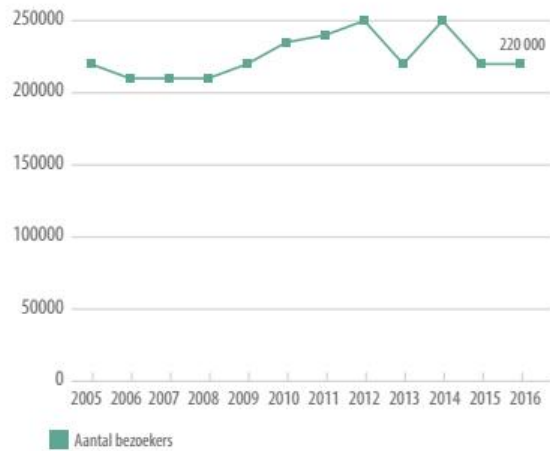
FARO blijft krachtig inzetten op de beeldvorming over cultureel erfgoed. Erfgoeddag is daartoe het jaarlijks hoogtepunt. Samen met een breed netwerk van erfgoedorganisaties en -verenigingen, lokale coördinatoren, erfgoedcellen en gemeentebesturen rollen we dit evenement elk jaar opnieuw over heel Vlaanderen en Brussel uit.

Erfgoeddag

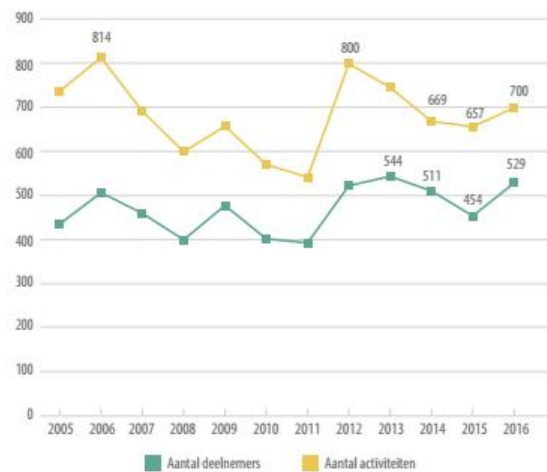
De 16e editie met als thema 'Rituelen' mobiliseerde een groot aantal deelnemers, gespreid over heel Vlaanderen en Brussel, en wist opnieuw een massa geïnteresseerden te bekoren. Er waren meer dan 700 gratis activiteiten, beduidend meer dan in 2015. Met een affiche- en flyercampagne, een radio- en televisiespot, een nationale perscampagne, een programma-website en de sociale media zetten we alle zeilen bij. Met als resultaat een stroom van artikels in kranten, tijdschriften en online fora, radio-items en televisiereportages. Vanaf de zomer van 2016 werd dan weer voluit vooruitgekeken, naar Erfgoeddag 2017, in het teken van 'Zorg'.

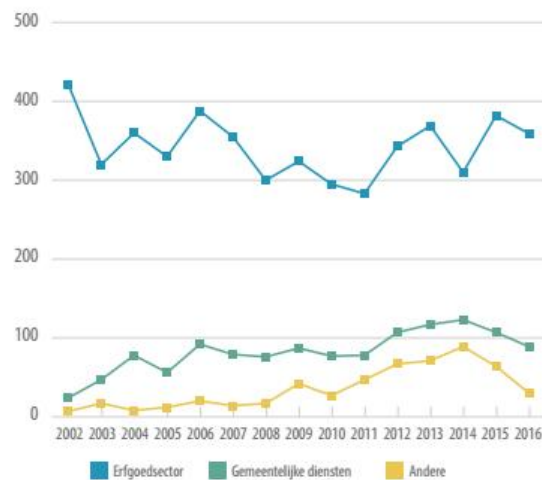
EVOLUTIE AANTAL BEZOEKERS ERFGOEDDAG

EVOLUTIE AANTAL DEELNEMERS/ACTIVITEITEN ERFGOEDDAG

EVOLUTIE AANTAL ORGANISATOREN ERFGOEDDAG, VOLGENS TYPE

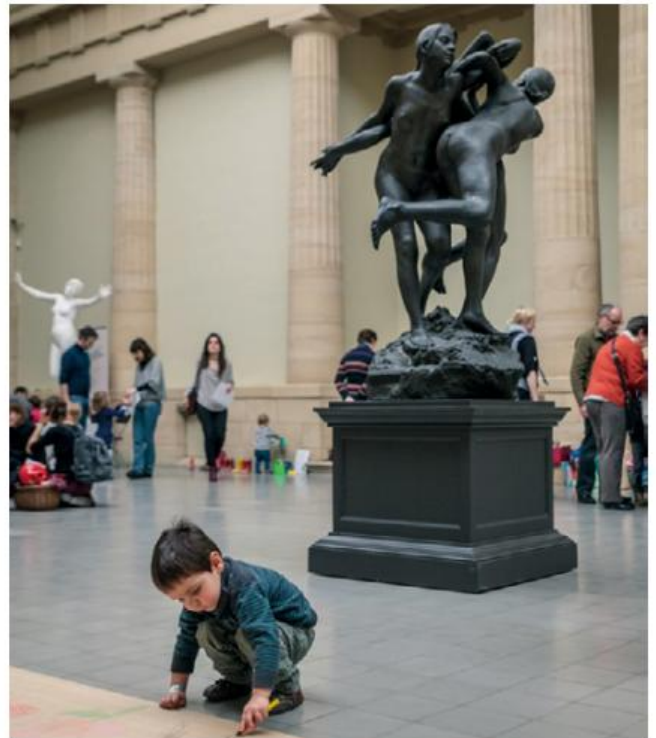
Voor het tweede jaar op rij promootten we de **collectieve sensibiliseringscampagne Erfgoeddoel** via de kanalen van Erfgoeddag. In 2016 steeg het aantal deelnemende organisaties aan Erfgoeddoel tot 28 musea, archieven en erfgoedbibliotheken. Ook erfgoedorganisaties met een project- of mecenaatsrekening of een fonds op naam bij de Koning Boudewijnstichting kunnen deelnemen aan de campagne. We ontwikkelden een

Nederlandstalige brochure, met wervende presentaties per goed doel en een aantal type-testimonials, die op grote schaal verspreid werd bij notarissen en via het Aeolus-netwerk. Op vraag van de deelnemers werd de brochure vertaald naar het Engels, en onder meer via een netwerk van expatverenigingen in België verspreid.

We bleven ook actief rond de **herdenking van de Eerste Wereldoorlog**. Het leescomité 'Grote Oorlog' van FARO publiceerde zeven boekrecensies op onze website. Deze recensies werden telkens geschreven door erfgoedwerkers. Het webdossier '100 jaar Grote Oorlog in de cultureel-erfgoedsector' werd aangevuld met zeventien blogberichten. Naast de recensies kwamen ook aan bod: aankondigingen, goede praktijkvoorbeelden en verslagen van studiedagen. Samen met het projectsecretariaat, CEGESOMA en het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie organiseerde FARO de studiedag 'De Eerste Wereldoorlog in 2018. En daarna?!'

Dit jaar vond het tweejaarlijkse evenement **Krokuskriebels** (Gezinsbond) plaats, dat mee door FARO-medewerker Hildegard Van Genechten werd begeleid. Ditmaal startten we een traject op voor musea die tijdens het evenement wilden ex-

perimenteren met een aanbod voor families met de allerkleinsten. En dat wierp vruchten af: het aanbod van de musea tijdens de Krokuskriebelsweek bleek een groot succes. In het MAS en in het Museum van de Molen en de Voeding te Evere waren de workshops in een mum van tijd volzet. In het MSK Gent was geen reservatie vereist en kon men de bezoekersstroom nauwelijks bijhouden. Ook de pers besteedde veel aandacht aan dit nieuw aanbod van de musea. Ter evaluatie vertelden deze drie musea over hun ervaringen tijdens een studiedag over familievriendelijke musea in het MAS, i.s.m. de Gezinsbond. We presenteerden er ook de vertaling van de brochure *Kunstmusea: ook voor de allerkleinsten*.

■ Krokuskriebels in het MSK Gent © Gezinsbond - iso 800

Bart De Nil,
aanspreekpunt archieven

Wat waren de meest markante gebeurtenissen of ontwikkelingen in jouw sector in 2016?

"Archieven zitten in een constant veranderingsproces. Elke institutionele hervorming, technologische vernieuwing of maatschappelijke evolutie heeft rechtstreeks of onrechtstreeks een impact op een bepaald aspect van de werking. Het beeld van de archivaris die mee is met de laatste ontwikkelingen op het vlak van digitaal documentbeheer, terwijl hij of zij ook een state-of-the-art erfgoedwerking kan opzetten, kunnen we achter ons laten. Archivarissen proberen om zicht te houden op alle aspecten van hun werking maar maken, gewild of ongewild, keuzes. Daarbij wordt meer

naar andere archiefdiensten gekeken om structureel samen te werken bij het aanpakken van bepaalde uitdagingen. Ook de intergemeentelijke samenwerking van archieven wordt gezien als een oplossing voor kleinere archieven. Zeker als het aankomt op het ontwikkelen van diensten en activiteiten die inspelen op maatschappelijke uitdagingen, zoals demantie en het bereiken van traditionele en niet-traditionele doelgroepen, ben ik ervan overtuigd dat samenwerking ook met partners buiten de archiefsector een oplossing is."

Belangrijkste uitdagingen voor 2017?

"De participatieve gedachte is zich stilaan ook meester aan het maken van de archieven en de mensen die erin werken. Onder invloed van maatschappelijke evoluties, zoals de vermaatschap-

pelijking van de zorg, zal aan archieven meer en meer worden gevraagd om de hand te reiken aan andere sectoren. Daarbij uitgaande van de noden en behoeften van *mensen*, en niet van collecties. Dat dit voor archivariissen, die vaak nog vastzitten aan een aloude manier van werken, niet vanzelfsprekend is, behoeft geen betoog. Maar we zijn wel voorbij het stadium van het praten over het nut van een participatieve werking. Ik wil graag met de vele *believers* werken aan duurzame pilootprojecten die aantonen dat outreach structureel kan worden ingebed in een archiefwerking. Mijn overtuiging is dat door goede praktijkvoorbeelden, die verder gaan dan 'het eenmalige projectje', de noden en behoeften van archivariissen op het vlak van vorming en ondersteuning kunnen worden gecapteerd. Dat is een uitdaging waar ik me met gelijkgezinden graag voor inzet."

Onze interne keuken

In april 2016 werd het bestuur van FARO opnieuw samengesteld (zie tabel). Luc Martens werd verkozen tot nieuwe voorzitter van FARO. De algemene vergadering benoemde wijlen Paul Van Grembergen (voormalig minister van Cultuur, voorzitter van FARO vzw van 2007 tot 2013) en Stefaan Top (prof. emeritus KU Leuven, voorzitter van FARO vzw van 2013 tot 2016) tot erevoorzitters van FARO.

Er zijn ook enkele bewegingen in het personeelskader te melden. In oktober startte Anne-Cathérine Olbrechts als nieuwe stafmedewerker preventieve conservering. Zij komt Julie Lambrechts en Jürgen Vanhoutte vervoegen om de ondersteuning van het veld op dit terrein te blijven garanderen. Per 1 november verliet Rob Belemans FARO om directeur te worden van de dienst Kunst en Erfgoed aan de KU Leuven. Eind 2016 ten slotte vervoegde Monique Verelst op tijdelijke basis het team, om de werking voor musea, meer bepaald ook op het vlak van scenografie en infrastructuur, mee op te volgen, en dat in tandem met Olga Van Oost en andere collega's.

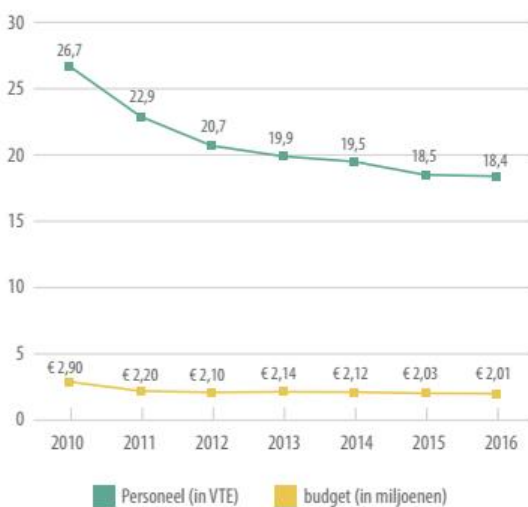
Per 31 december 2016 waren er 18,4 voltijds equivalenten tewerkgesteld bij FARO, waarvan 13 vrouwen en 8 mannen. Daarvan werken 4 vrouwen en 6 mannen effectief voltijds. In het totaal lopen er op het voorziene kader voor 1,2 VTE tijde-

lijke verminderingen van de arbeidsduur (ouderschapsverlof, tijdskrediet). De tewerkstelling in FARO blijft t.o.v. einde 2015 stabiel, maar 1,3 VTE (2 medewerkers) hebben betrekking op tijdelijke arbeidscontracten tot eind 2017. Er waren ook dit jaar een vijftal stagiairs actief bij FARO.

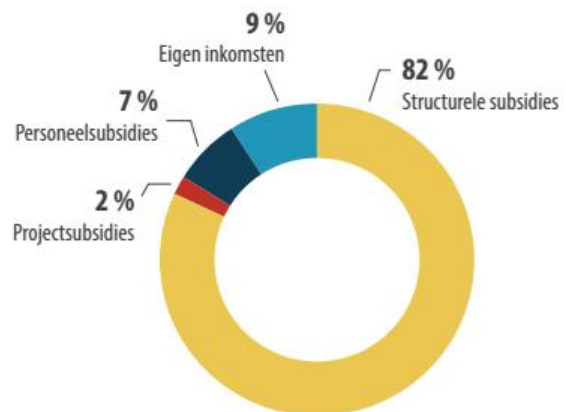
FARO had 2.081.727 euro inkomsten en 2.015.953 euro uitgaven. We sloten het boekjaar af met een positief saldo, dat wordt bestemd voor het sociaal passief van de vzw.

Alle subsidies samen staan in voor 91% van de inkomsten (zie grafiek), in 2015 was dat 92%. De subsidies vullen we aan met 9% eigen inkomsten, waarvan 6% uit eigen omzet. Bij de uitgaven zijn de personeelskosten de grootste uitgavenpost met 69% van de uitgaven, dat is wat lager dan in 2015 (72%).

EVOLUTIE PERSONEEL EN MIDDELEN FARO

VERDELING INKOMSTEN FARO 2016

Naam medewerker	Functietitel
Alexander Vander Stichele	Stafmedewerker participatie en veldanalyse
Anne-Cathérine Olbrechts	Stafmedewerker behoud en beheer
Annemie Vanthienen	Stafmedewerker informatiebeheer bibliotheek
Bart De Nil	Stafmedewerker archieven digitaal erfgoed
Birgit Geudens	Directiesecretaresse
Bram Wiercx	Stafmedewerker informatiebeheer ICT
Gregory Vercauteren	Stafmedewerker lokaal en regionaal cultureel-erfgoedbeleid vrijwilligerswerk
Hildegarde Van Genechten	Stafmedewerker participatie, educatie en bemiddeling
Jacqueline van Leeuwen	Stafmedewerker organisatieontwikkeling en vorming
Jeroen Walterus	Adjunct-directeur
Julie Lambrechts	Stafmedewerker behoud en beheer
Jürgen Vanhoutte	Stafmedewerker behoud en beheer
Katrijn D'hamers	Stafmedewerker diversiteit en participatie
Louise Kabiro	Boekhoudster
Marc Jacobs	Directeur
Monique Verelst	Stafmedewerker scenografie
Olga Van Oost	Stafmedewerker musea
Roel Daenen	Coördinator communicatie, pers en partnerships
Silke Theuwissen	Stafmedewerker communicatie
Sofie Van Kerkhoven	Administratief medewerkster
Tine Vandezande	Stafmedewerker communicatie coördinator Erfgoeddag

SAMENSTELLING VAN DE ALGEMENE VERGADERING EN DE RAAD VAN BESTUUR VAN FARO

Naam	Functie	Naam	Functie
CAEN Joost	Lid raad van bestuur: secretaris	MARTENS Luc	Lid raad van bestuur: voorzitter
CATTEEUW Paul	Lid raad van bestuur: penningmeester	NOORDERMEER Trudi	Lid raad van bestuur: ondervoorzitter
DANNIAU Fien	Lid raad van bestuur	PRIEM Ruud	Lid raad van bestuur
DE MAERTELAERE Sven	Lid algemene vergadering	SCHOUPS Inge	Lid algemene vergadering
DE NIJN Heidi	Lid raad van bestuur	VAN DEN CLOOT Marc	Lid raad van bestuur
DE WEERDT Christine	Lid algemene vergadering	VANDER AUWERA Joost	Lid raad van bestuur
DIERICKX Alfons	Lid algemene vergadering	VAN DER AUWERA Sigrid	Lid raad van bestuur
FARES Adil-Ahmad	Lid raad van bestuur	VAN DER ZEE Pauline	Lid raad van bestuur
JANSSEN Elsje	Lid raad van bestuur	VAN HAVERE Timo	Lid raad van bestuur
KAERTS Sarah	Lid raad van bestuur	VERBRUGGEN Christophe	Lid algemene vergadering
LAROY Peter	Lid raad van bestuur		

Gregory Vercauteren en Tine Vandezande,
aanspreekpunten lokale
erfgoedverenigingen en
vrijwilligerswerking

Wat waren de meest markante gebeurtenissen of ontwikkelingen in jullie sector in 2016?

"Het vrijwilligerswerk blijft belangrijk voor de cultureel-erfgoedsector, al is het voor sommige erfgoedorganisaties niet zo evident om vrijwilligers te vinden en te houden. Dit is de reden waarom we samen met Heemkunde Vlaanderen de brochure *De 5 V's van het vrijwilligersbeleid* hebben gelanceerd. Deze brochure, die verscheen in het voorjaar van 2016, zit boordevol praktische tips om een vrijwilligersbeleid op de sporen te zetten. Ze werd erg goed onthaald en het is duidelijk dat meer en meer organisaties de behoefte ervaren om even stil te staan bij hun vrijwilligerswerking, hun vrijwilligersbeleid bewuster aan te pakken en uit te schrijven in een plan.

Een tweede belangrijk dossier was 'Geweldig en gewild'. In mijn werking rond vrijwilligerswerk merk ik dat vele

verenigingen en vrijwilligerscoördinatoren zich graag laten inspireren door verhalen vanuit de praktijk. Omdat we de voorbije jaren heel vaak bij telkens dezelfde goede praktijkvoorbeelden uitkwamen, hebben we 'Geweldig en gewild' opgestart. We lanceerden een brede oproep: hebt u een vrijwilligerswerking waar u best fier op bent? Laat het ons weten! De respons was overweldigend. Meer dan dertig organisaties, uit alle hoeken van het land, reageerden. Daarnaast gingen we ook zelf actief op zoek naar interessante praktijkvoorbeelden. In totaal hebben we vijftig interviews afgenomen. Daartoe hebben we heel Vlaanderen afgeschuimd en ontdekten zo heel wat waardevolle vrijwilligerswerkingen die tot nu toe onder onze radar waren gebleven. Dit alles resulteerde in de bundel *Geweldig en gewild. 50 praktijkverhalen over vrijwilligerswerk in de erfgoedsector*, die we in het voorjaar van 2017 publiceerden.

Een derde belangrijke ontwikkeling is het Actieplan Gecoördineerd Vrijwilligersbeleid, dat de Vlaamse Regering in 2016 heeft gelanceerd. Met dit ambitieuze plan wil de Vlaamse overheid de regelgeving rond het vrijwilligerswerk vereenvoudigen. Ik merk dat dit plan voor vele vrijwilligers als-

nog een ver-van-mijn-bedshow lijkt. Van zodra de plannen worden omgezet in concrete beleidsacties, zullen de gevolgen voor de vrijwilligers allicht een pak duidelijker zijn."

Belangrijkste uitdagingen voor 2017?

"Ik zie dat meer en meer organisaties hun vrijwilligers beschouwen als haast onmisbare leden van het team. Die toegenomen waardering voor het kostbare werk van vrijwilligers is uiteraard positief, maar roept ook nieuwe vragen op. Want hoever kan een erfgoedorganisatie gaan in het uitbesteden van taken aan vrijwilligers? Welke aspecten van collectiebeheer moeten in handen blijven van professionals? En hoe kan je vanuit een kleine instelling een grote vrijwilligersgroep managen? Vanuit deze vragen starten we in 2017 een nieuwe collegagroep. Want naast het publiceren van laagdrempelige brochures, is het voor FARO ook belangrijk om mensen samen te brengen, zodat ze hun ervaringen kunnen delen en van elkaar kunnen leren."

Kerncijfers over de werking

Omschrijving	2012	2013	2014	2015	2016
Middelen basiswerking: budget (uitgaven)	2.103.626 €	2.142.046 €	2.121.030 €	2.031.452 €	2.015.953 €
medewerkers - VTE (per 31/12)	20,7 VTE	19,9 VTE	19,5 VTE	18,5 VTE	18,4 VTE
medewerkers - vrouwen / mannen	13/10	12/10	12/10	11/9	13/8
medewerkers - voltijds / deeltijds	16/7	12/10	11/11	13/7	10/11
Deskundigheidsbevordering, praktijkontwikkeling en -ondersteuning					
Vormingsactiviteiten: effectief plaatsgevonden activiteiten	79	81	94	79	68
effectieve deelnemers	2.329	2.405	2.046	2.524	2.058
vormingsuren (totaal)	475	325	470	452	355
vormingsuren medewerkers FARO	274	122	136	264	138
uitgereikte OSCAR-attesten	121	165	173	63	-
Verstreckte adviezen (Detailanalyse: zie elders in dit verslag)	440	442	387	299	309
Artikels, bijdragen in publicaties van derden	78	72	70	75	74
Bibliotheek: aanwinsten (titels)	262	218	202	175	116
uitleningen, documentleverantie	445	295	292	297	296
faro tijdschrift over cultureel erfgoed: oplage (4 nrs. per jaargang)	2.000	2.000	1.600	1.650	1.650
ruilabonnementen (cumulatief)	160	166	162	164	163
Publicaties: monografieën (print)	3	3	2	1	3
brochures (print)	3	4	2	2	5
rappporten, handleidingen, e.d. (pdf)	4	18	14	7	12
Websites, sociale media en databanken					
Bezoeken (sessies) faro.be: bezoeken (sessies)	274.345	303.642	322.883	284.027	272.014
paginaweergaves	757.451	802.604	857.401	686.852	660.938
gebruikers met login (cumulatief)	1.058	1.557	1898	2.198	2.584
gepubliceerde blogberichten	250	236	269	378	445
gepubliceerde nieuwsberichten	179	218	175	143	107
gepubliceerde vacatureberichten	221	243	267	295	276
gepubliceerde kalenderberichten	517	623	506	513	404
Bezoeken andere websites: Erfgoeddag.be	53.098	53.696	49.731	55.566	62.172
Immaterieelerfgoed.be	-	27.150	27.071	17.165	19.131
Erfgoedkaart.be (vanaf 1/10/14)	-	-	14.694	63.722	36.562
Erfgoeddoel (vanaf 15/03/15)	-	-	-	8.090	3.941
ErfgoedApp (vanaf 16/08/15)	-	-	-	5.880	30.344
Nieuwsbrief abonnees (cumulatief)	4.499	5.055	5.432	5.762	4.605
LinkedIn groepsleden FARO (cumulatief)	403	506	592	670	715
Twittervolgers FARO (cumulatief)	1.112	1.511	1.865	2.305	2.593
Twittervolgers Erfgoeddag (cumulatief)	705	833	1.424	1.521	1.937
Facebookfans Erfgoeddag (cumulatief)	1.901	2.415	2.959	3.511	4.233
YouTube-views (FARO en Erfgoeddag)	7.562	16.621	26.725	38.254	51.814
Issuu-impressies	18.475	80.479	344.420	481.634	600.215
Databank erfgoedorganisaties (cumulatief)	2.452	2.455	2.456	2.248	1.753
Databank erfgoedprojecten (cumulatief): internationale cofinanciering (sinds 2016)					5
ontwikkelingsgerichte projecten	35	50	70	76	82
internationale projecten	13	13	16	20	23
internationale residenties	-	4	8	12	26
Erfgoeddag					
Activiteiten	800	746	669	657	700
Deelnemende organisaties	523	544	511	454	529
Bezoekers	ca. 250.000	ca. 220.000	ca. 250.000	ca. 220.000	ca. 220.000

■ FARO. VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED VZW
■ PRIEMSTRAAT 51 | BE-1000 BRUSSEL
■ T +32 2 213 10 60 | F +32 2 213 10 99
■ INFO@FARONET.BE | WWW.FARONET.BE